

บทที่ 2

ความเป็นมาของชุมชนชาวจีนกับชุมชนชาวมาเลย์มุสลิมในปัตตานี

การจะเข้าใจถึงความสัมพันธ์ ระหว่างชุมชนชาวจีนกับชุมชนชาวมาเลย์มุสลิมในปัตตานี นั้น จำเป็นต้องมีความเข้าใจเกี่ยวกับปัตตานี ซึ่งเป็นที่ตั้งของชุมชนทั้งสองก่อน ทั้งในแง่ของ ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์และสภาพปัจจุบัน ในบทนี้จะกล่าวถึงสภาพสังคมปัตตานีในปัจจุบัน ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ กลุ่มชาติพันธุ์ในปัตตานี การแพร่เข้ามาและการรับศาสนา อิสลามของชาวมาเลย์ในปัตตานี และการเดินทางเข้ามาในปัตตานีของชาวจีนอพยพ

สภาพสังคมและลักษณะทั่วไปของปัตตานีในสมัยปัจจุบัน

ปัจจุบันปัตตานีเป็นหนึ่งใน 76 จังหวัดของประเทศไทย โดยมีทิศเหนือและทิศตะวันออก ติดกับชายฝั่งทะเลด้านอ่าวไทย ทิศตะวันออกเฉียงใต้ติดกับจังหวัดนราธิวาส ทิศใต้กับทิศตะวันตกเฉียงใต้ติดกับจังหวัดยะลา ทิศตะวันตกติดกับจังหวัดสงขลาและจังหวัดยะลา มีพื้นที่ประมาณ 1,940,356 ตารางกิโลเมตร¹ มีประชากรทั้งหมด 598,117 คน² จังหวัดปัตตานีแบ่งการปกครอง ออกเป็น 12 อำเภอ 115 ตำบล 627 หมู่บ้าน 12 เทศบาลและ 1 อบจ. 870 อบต.³

ประชากรในจังหวัดปัตตานีมักประกอบอาชีพหลักคือ การเพาะปลูก แบ่งได้เป็น

1. การทำนา ในปัตตานีมีการทำนา 2 ครั้ง คือ นาปีและนาปรัง มีประชากรประกอบอาชีพทำนามากที่สุดคือ 43.9%
2. การทำสวน ได้แก่ สวนยางพารา สวนมะพร้าว เงาะ ทุเรียน มะม่วง ลองกอง ลางสาด สับปะรด ส้มโอ ขนุน มังคุด มะม่วงหิมพานต์
3. การทำไร่ ได้แก่ ไร่อ้อย ไร่ข้าวโพด มันสำปะหลัง กาแฟ พริกไทย ถั่ว

¹ "ปัตตานี, จังหวัด," สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ 9 (2542) : 4474. และ สำนักงานจังหวัดปัตตานี, ฝ่ายข้อมูลและติดตามประเมินผล, ข้อมูลทั่วไปจังหวัดปัตตานี ปี 2542 (ปัตตานี: สำนักงานจังหวัดปัตตานี, 2542), หน้า 1.

² ข้อมูลประชากร ณ วันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ.2541 สำนักงานจังหวัดปัตตานี, ฝ่ายข้อมูลและติดตามประเมินผล, ข้อมูลทั่วไปจังหวัดปัตตานี ปี 2542. หน้า 5.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1.

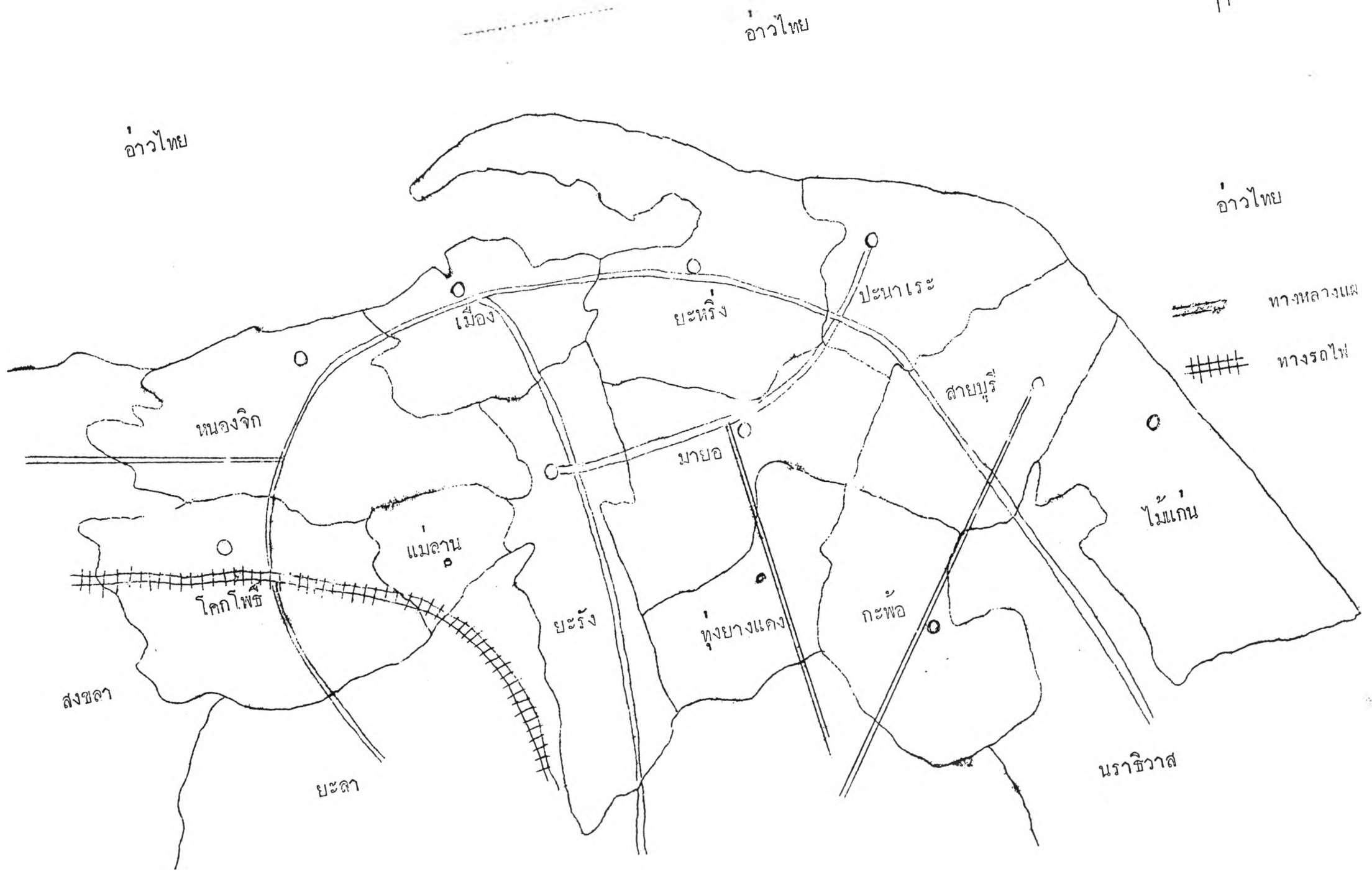
อาชีพหลักที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือ การประมง ซึ่งมีประชากรประกอบอาชีพนี้ถึง 20.7% เพราะปัตตานีมีชายฝั่งทะเลยาว 116 กิโลเมตร ทำให้สามารถจับกุ้ง ปลา และสัตว์น้ำอื่นๆ ได้สะดวก อีกทั้งยังมีการนำผลผลิตจากทะเลมาแปรรูปเพื่อขาย เช่น การทำกุ้งแห้งและปลาเค็ม ทำน้ำบูดูและน้ำปลา ทำกะปิ ทำข้าวเกรียบปลา ข้าวเกรียบกุ้ง และ ปลาหมึกแห้ง

นอกจากนี้ในปัตตานียังมีการทำนาเกลือ เลี้ยงสัตว์ ทำนากุ้ง ทำโอ่ง ทำอิฐ ทำกระเบื้อง ทำภาชนะเครื่องปั้นดินเผาต่างๆ ทำน้ำตาลโตนด ทำมะพร้าวแห้ง เผาถ่าน รมยางแผ่น มีโรงงานทำลูกโป่ง โรงงานสกัดน้ำมันมะพร้าว โรงงานทำเบาะ โรงงานทำปลากบ ปลากระป๋อง โรงงานทำกาแฟผง และโรงงานหล่อภาชนะทองเหลือง เช่น หม้อ กะทะ ะฆ้อง ฯลฯ รวมทั้งการขับสามล้อ และการค้าขาย⁴

ในปัตตานีประชากร 85.53% นับถือศาสนาอิสลาม ประชากร 13.73% นับถือศาสนาพุทธ ประชากรอีก 0.74% นับศาสนาคริสต์ พราหมณ์ ฮินดู ซิกข์ และศาสนาอื่นๆ ชาวมุสลิมใช้ภาษามลายูท้องถิ่นในการติดต่อสื่อสาร ซึ่งจะแตกต่างจากภาษามลายูที่ใช้กันทั่วไปในมาเลเซียและอินโดนีเซีย คือ มีศัพท์และเสียงบางอย่างไม่เหมือนกัน ภาษาที่ใช้กันในปัตตานีจะมีเสียงหัวสั้นและใช้คำง่ายกว่าภาษามลายูทั่วไป การเขียนภาษามลายูจะใช้ตัวอักษรอาหรับเป็นตัวเขียนเนื่องจากภาษามลายูไม่มีตัวอักษร ตัวอักษรนี้เรียกว่าอักษรยาวี ในปัจจุบันภาษามลายูจะใช้อักษรโรมันเขียนแทนอักษรยาวี ที่เรียกกันว่าอักษรรูมี ส่วนภาษาไทยจะใช้ในการติดต่อกับทางราชการเท่านั้น⁵

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 15., ดำเนียร เลษะกุล และ สมปราชญ์ อัมมะพันธ์, เกี่ยวกับปัตตานี กีฬาเขตแห่งประเทศไทยครั้งที่ 14 จังหวัดปัตตานี 22-28 มีนาคม 2524. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, 2524), หน้า 22. และ จำเริญ แสงดวงแข, โลกทรรศน์ชาวไทยภาคใต้ที่ปรากฏในเพลงกล่อมเด็ก (สงขลา: ศูนย์ส่งเสริมภาษาและวัฒนธรรมภาคใต้ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2523), หน้า 16.

⁵ ดำเนียร เลษะกุล และ สมปราชญ์ อัมมะพันธ์, เกี่ยวกับปัตตานี กีฬาเขตแห่งประเทศไทยครั้งที่ 14 จังหวัดปัตตานี 22-28 มีนาคม 2524. หน้า 22. และ สัมภาษณ์ ไยตง ระเด่นอานมัต, เจ้าหน้าที่บริหารงานสาธารณสุขระดับ 6 ตำบลตันหยงลูโละ, วันที่ 4 กันยายน 2543.

อ่าวไทย

อ่าวไทย

อ่าวไทย

หนองจิก

เมือง

ยะหริ่ง

ปะนาเระ

สบายบุรี

ทรายขาว

ทรายแดง

ทรายขาว

ทรายแดง

ทรายขาว

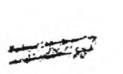
ทรายแดง

ทรายขาว

สงขลา

ยะลา

นราธิวาส

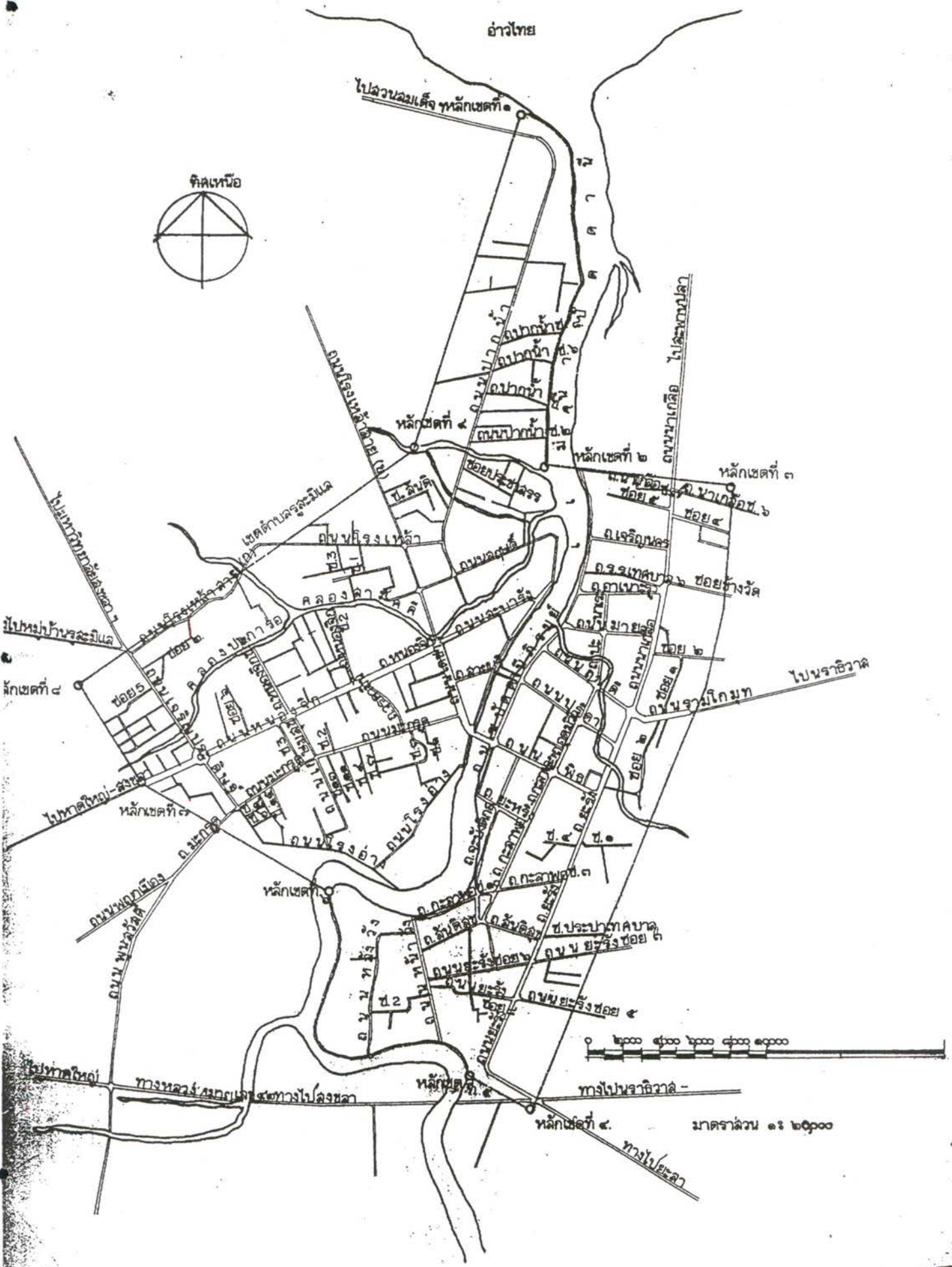

ทางหลวงแผ่นดิน

ทางรถไฟ

แผนที่เขตเทศบาลเมืองปัตตานี

มาตราส่วน ๑:๒๕๐๐๐

แม้ว่าในปัจจุบันจังหวัดปัตตานีจะมีสภาพการปกครอง เศรษฐกิจและสังคมที่คล้ายคลึงกับจังหวัดอื่นๆ โดยเฉพาะจังหวัดในชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย แต่ในอดีตปัตตานีเป็นดินแดนที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในทางประวัติศาสตร์

ความสำคัญของปัตตานีในทางประวัติศาสตร์

บริเวณจังหวัดปัตตานีเคยเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรลังกาสุกะ⁶ ที่เกิดขึ้นตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 7 ซึ่งลังกาสุกะนี้เป็นดินแดนแห่งความรุ่งเรืองจากการค้าทางทะเล ในสมัยนั้นมีพ่อค้าจากที่ต่างๆ เดินทางมาค้าขายเป็นจำนวนมากเพราะลังกาสุกะ มีที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่เหมาะสม โดยที่ลังกาสุกะตั้งอยู่บนคาบสมุทรหลายซึ่งเป็นกึ่งกลางระหว่างโลกตะวันออกกับตะวันตก โดยที่ฝั่งตะวันออกติดอ่าวไทยและทางตะวันตกติดมหาสมุทรอินเดีย จึงเป็นการเชื่อมเส้นทางการค้าระหว่างมหาสมุทรอินเดียกับทะเลจีนใต้ และเป็นศูนย์กลางการค้าระหว่างจีนกับอินเดีย กล่าวกันว่าเรือสินค้าทุกลำมักจะแวะที่ลังกาสุกะ เพื่อค้าขายหรือหาเสบียงสำหรับเดินทางต่อไปบางครั้งก็เข้ามาหลบพายุ เพราะบริเวณนี้เป็นอ่าวและมีแผ่นดินที่ยื่นออกไปยาวหลายกิโลเมตร เป็นที่กำบังลมพายุอย่างดีมีเสบียงอาหารอุดมสมบูรณ์ มีพ่อค้ามากมายและปลอดภัยจากโจรผู้ร้าย นอกจากนี้ยังมีเส้นทางบกข้ามคาบสมุทรจากเคดะห์และเปรักทางฝั่งตะวันตกของคาบสมุทรมายังฝั่งตะวันออก ผ่านช่องเขาซึ่งมีความสูงไม่มากนัก มีลำน้ำเชื่อมต่อฝั่งทั้งสองออกไปสู่ทะเลโดยสะดวก⁷ ดังนั้นลังกาสุกะจึงเหมาะสม ในการเป็นเมืองที่สำคัญสำหรับการค้าทางทะเล แม้ว่าในสมัยนั้นจะมีอาณาจักรอื่นๆ อีกหลายอาณาจักรอยู่ใกล้เคียง เช่น อาณาจักรฟูนัน อาณาจักรจามปา อาณาจักรเจนละ อาณาจักรตามพรลิงค์ อาณาจักรพันพัน ฯลฯ⁸ แต่อาณาจักรต่างๆ เหล่านี้ไม่มีบทบาททางการค้าเทียบเท่าลังกาสุกะซึ่งเป็นศูนย์กลางทางการค้าที่สำคัญในคาบสมุทรหลาย

⁶ "ประวัติศาสตร์ภาคใต้," สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ 9 (2542): 4328-4329., อ.บางนรา, ปัตตานี: อดีต-ปัจจุบัน. หน้า 2., อ.ลออแมน และ อารีฟิน บินจิ, ลังกาสุกะ ปาตานี ดารุสสลาม (ยะลา: ศูนย์วัฒนธรรมชายแดนภาคใต้, 2541), หน้า 17.

⁷ ครองชัย หัตถา, ปัตตานี: การค้าและการเมืองการปกครองในอดีต. หน้า 24.

⁸ ดูรายละเอียดใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 16-23.

ลัทธิลัทธิได้ติดต่อทางการค้ากับจีนมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน จะเห็นได้จากบันทึกต่างๆ และจดหมายเหตุของจีนหลายฉบับได้กล่าวถึงอาณาจักรนี้ เช่น จดหมายเหตุราชวงศ์เหลียงใน พ.ศ.1058 บันทึกการเดินทางของนายพล “เจิ้ง-เหอ” (Cheng-ho) ในต้นสมัยราชวงศ์หมิง บันทึกของซุกัวเสงซอนซึ่งกล่าวถึงภิกษุจุนาโลโต ผู้เดินทางจากอินเดียมายังล้ง-ยาซู ต่อไปพูนันจนถึงกวางเจาในปลายพุทธศตวรรษที่ 11 บันทึกการเดินทางไปอินเดียของภิกษุอี้ซิงและคณะในปี พ.ศ.1214 ฯลฯ⁹

จดหมายเหตุราชวงศ์เหลียง (พ.ศ.1045-1106) เป็นหลักฐานชิ้นสำคัญของจีนที่ได้มีการกล่าวถึง อาณาจักรลัทธิลัทธิไว้ว่า

“ราชอาณาจักรลัทธิลัทธิ (Lang-Ya-hsiu ล้ง-ยา-ซู) ตั้งอยู่ทางทะเลใต้มีอาณาบริเวณจากพรมแดนทิศตะวันออก ถึงพรมแดนทิศตะวันตกใช้เวลาเดินเท้า 30 วัน และจากพรมแดนทิศใต้ถึงพรมแดนทิศเหนือใช้เวลาเดินเท้า 20 วัน อยู่ห่างจาก กวางเจา (Kuang-Chou) 24,000 ลี้ ภูมิประเทศและผลผลิตคล้ายๆ กับประเทศพูนัน มีไม้จันทน์ การะบอน ดินอุดมสมบูรณ์มาก ชาวเมืองไม่นิยมสวมเสื้อปล้อยผมยาวจนคลุมหลัง นุ่งใส่รองเท้าด้วยฝ้ายที่เรียกว่ากันมัน (Kan-man) พระราชาและข้าราชการชั้นสูง มีผ้าคลุมไหล่ที่เรียกว่ายูนเซีย (Yun-Hsia) มีเข็มขัดและตุ้มหูทองคำ ส่วนผู้หญิงแต่งกายด้วยผ้าฝ้ายมีเครื่องเพชรพลอยประดับกาย ราชธานีของพวกเขาล้อมรอบด้วยกำแพงมีประตูสองประตู สองหอคอยมีเฉลียงคู่ เมื่อพระราชาเสด็จออกนอกพระราชวังพระองค์จะทรงช้าง ติดตามด้วยขบวนแห่ที่มีกลองตีและธงทิว พระองค์ประทับอยู่ภายใต้กลดสีขาว ทหารที่คุ้มกันพระองค์แต่งตัวสวยงาม เมืองนี้สร้างมากกว่า 400 ปีแล้ว ... เมื่อกษัตริย์เมืองนี้สิ้นชีวิต นายกรัฐมนตรีขึ้นครองแทนและสถาปนาตนเองเป็นกษัตริย์ หลังจากนั้น 20 ปี กว่า พระองค์จึงสิ้นชีวิต โอรสของพระองค์ซึ่งมีพระนามว่า ภัคคะทัต ขึ้นครองราชย์ต่อในยุคเทียนเซียน (พ.ศ.1058) กษัตริย์พระองค์นี้ได้ส่งราชทูตชื่อ อาชิตะ (อาเชอตัว) ไปเข้าเฝ้าพระเจ้าจักรพรรดิ (แห่งเมืองจีน)”¹⁰

⁹ ดูรายละเอียดในเรื่องเดียวกัน, หน้า 30-37.

¹⁰ อ.ลลอมแมน และ อารีฟิน บินจิ, ลัทธิลัทธิ ปาตานี ดารุสสลาม, หน้า 13-15., อ.บางนรา, ปัตตานี: อดีต-ปัจจุบัน, หน้า 3-4., ครองชัย หัตถา, ปัตตานี: การค้าและการเมืองการปกครองในอดีต, หน้า 33. และ อนันต์ วัฒนานิก, แลหลังเมืองตานี, หน้า 24. ¹

การเป็นศูนย์กลางการค้าทำให้ลึงกาสกะมีสินค้าหลายชนิดจากแหล่งต่าง ๆ ซึ่งนำมาแลกเปลี่ยนกัน สินค้าที่ขึ้นชื่อ เช่น นอแรด ไม้จันทน์อย่างดี ทองคำ เงิน งาช้าง เขากวาง น้ำผึ้ง ไม้ "ลากา" และครึ่งหรือได้ สำหรับจุดไฟบนเรือตอนกลางคืน ส่วนสินค้าที่ขายให้กับจีน ได้แก่ นอแรด ไม้จันทน์ น้ำผึ้ง และไม้ลากา สินค้าจากจีนมักเป็นผ้าหรือเครื่องใช้ต่างๆ ที่ทำจากเซรามิคหรือดินเผา¹¹

เจ้าจุกว่ได้บันทึกในหนังสือจุฟานจื่อ (พ.ศ.1768) ไว้ว่า “แล่นเรือจากตานหม่าลิ่ง (Danmaling ตามพรลิงค์ หรือนครศรีธรรมราช) ประมาณ 6 วัน 6 คืน จะถึงอาณาจักรหลังหยาศือกั๋ว (ล้ง-ยา-ซู)”¹² และยังได้เขียนเกี่ยวกับสินค้าในลึงกาสกะว่า

“ผลิตภัณฑ์ของประเทศไทยนี้ ได้แก่ งาช้าง นอแรด ไม้จันทน์ ชนิด ชู จัน เข็ง และการบูร พ่อค้าต่างชาติขายเหล่า ข้าวสารไยไหมชนิดโฮซี ภาชนะประเภทลายครามและอื่นๆ พวกเขาซังสินค้าของพวกเขาแล้วแลกเปลี่ยนกับทองคำและเงิน เหล่าหนึ่งเท่ง (Teng) แลกได้เท่ากับเงินหนึ่งออนซ์หรือเท่ากับทองคำหนึ่งส่วนห้าออนซ์ ข้าวสารสองเท่งเท่ากับเงินหนึ่งออนซ์ (ข้าวสาร) สิบเท่งเท่ากับทองคำหนึ่งออนซ์ เป็นต้น”¹³

จะเห็นได้ว่าสินค้าส่งออกที่สำคัญได้แก่ งาช้าง นอแรด ไม้จันทน์อย่างดี ซึ่งส่วนใหญ่จะขายให้กับจีน ส่วนสินค้าเข้าได้แก่ ภาชนะลายคราม ข้าวสาร ไยไหมและเหล่า ดังจะเห็นได้ในบันทึกของ หวังต้าหยวน (พ.ศ.1892) ได้บรรยายเกี่ยวกับการค้าของลึงกาสกะไว้ว่า “ผลิตภัณฑ์ของประเทศไทยคือ ไม้จันทน์ สำหรับจำหน่ายไปเมืองนอกพร้อมๆ กับนอแรด ไม้ลากา (Laka Wood) น้ำผึ้ง ไม้จันทน์ ชนิดฮั่วซูเซียงโต้ว สินค้าที่ซื้อขายกัน ... ผ้าฝ้าย เครื่องถ้วยชามสีน้ำเงิน และชาว”¹⁴

¹¹ อ. ลอสมน และ อารีฟิน บินจิ, ลึงกาสกะ ปาตานี ดารุสสลาม, หน้า 22.

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 32. และ ครองชัย หัตถา, ปัตตานี: การค้าและการเมืองการปกครองในอดีต, หน้า 37.

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 33.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 33. และ ครองชัย หัตถา, ปัตตานี: การค้าและการเมืองการปกครองในอดีต, หน้า 38.

นอกจากบันทึกของชาวจีนแล้ว ลังกาสูกะยังได้ปรากฏในบันทึกของชาวต่างชาติ คือ มาร์โคโปลโล นักเดินเรือชาวอิตาลี ซึ่งเดินทางกลับจากจีนไปอิตาลี ได้ผ่านอาณาจักรลังกาสุกะใน พ.ศ. 1833 โดยได้บันทึกไว้ว่า

“อาณาจักรลังกาสุกะ เป็นรัฐอิสระปกครองตนเองโดยไม่ขึ้นกับเมืองใดในปลายพุทธศตวรรษที่ 19 มีการค้าขายกับจีนมาก มีการติดต่อสัมพันธ์กับนครศรีธรรมราชและเมืองอื่นๆ ที่นับถือพุทธศาสนาซึ่งอยู่ทางเหนือขึ้นไป ลังกาสูกะเป็นเมืองท่าทางเหนือเมืองแรกบนแหลมมลายูที่มีวัฒนธรรมต่างออกไป เนื่องจากหัวเมืองมลายูทางใต้ล้วนต่างได้รับอารยธรรมอิสลาม จากพ่อค้าชาวอาหรับด้วยกันทั้งสิ้น [หมายความว่าลังกาสุกะยังไม่ได้เปลี่ยนมาเป็นรัฐอิสลาม ในปลายพุทธศตวรรษที่ 19] ชื่อของลังกาสุกะปรากฏขึ้นในบันทึกของชาวอาหรับใน พ.ศ.2054 เป็นครั้งสุดท้าย”¹⁵

การที่ลังกาสุกะเป็นเมืองที่สำคัญทางการค้า ทำให้เกิดการรับและถ่ายทอดวัฒนธรรมจากพ่อค้าชาติต่างๆ ที่เข้ามาค้าขาย บางครั้งก็ถูกครอบครองจากอาณาจักรที่เข้มแข็งกว่า จึงทำให้มีการรับวัฒนธรรมจากอาณาจักรต่างๆ เหล่านั้น เช่น อิทธิพลพราหมณ์-ฮินดู ที่ถูกนำมาเผยแพร่โดยชาวอินเดียที่เดินทางเข้ามาค้าขาย และมาตั้งหลักแหล่งตามเมืองต่างๆ ที่มาประกอบการค้า จึงมีการเอาวัฒนธรรม ศาสนา ภาษา ประเพณี การละเล่น และพืชพรรณต่างๆ มาให้แก่ชาวพื้นเมือง และอาจมีการแต่งงานระหว่างชาวอินเดียกับชาวพื้นเมืองต่างๆ เหล่านั้น รวมทั้งการอพยพเข้ามาอยู่อาศัยของชาวอินเดียจากภูมิภาคต่างๆ ของอนุทวีปอินเดีย¹⁶ ทำให้เกิดการรับวัฒนธรรมอินเดียขึ้นในบริเวณนี้ โดยเฉพาะการนับถือศาสนาพราหมณ์-ฮินดู การแต่งกายแบบอารยธรรมอินเดียโดยใส่เสื้อผ้าที่ทอจากสำลี การใช้ช้างเป็นพาหนะของกษัตริย์ รวมไปถึงการขนานพระนามกษัตริย์ของตนเป็นชื่อแบบฮินดู คือ ภัคคะทัต ซึ่งเป็นชื่อในภาษาสันสกฤต มีความหมายว่า “ผู้นำแห่งอำนาจ”¹⁷

¹⁵ ครอบชัย นัตตา, ปัตตานี: การค้าและการเมืองการปกครองในอดีต. หน้า 38. และ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดชายแดนภาคใต้, การเมืองการปกครอง ปัตตานี ดารุสซาลาม (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า 5.

¹⁶ ดำเนียร เลชะกุล และ สมปราชญ์ อัมมะพันธ์, เกี่ยวกับปัตตานี กีฬาเขตแห่งประเทศไทยครั้งที่ 14 จังหวัดปัตตานี 22-28 มีนาคม 2524. หน้า 3.

¹⁷ ครอบชัย นัตตา, ปัตตานี: การค้าและการเมืองการปกครองในอดีต. หน้า 43.

ต่อมาเมื่ออาณาจักรศรีวิชัยมีอำนาจ และได้ขยายอำนาจไปยังลังกาสุกะใน พ.ศ.1318 ทำให้อิทธิพลของพุทธศาสนาจากศรีวิชัยแผ่ไปยังลังกาสุกะด้วย¹⁸ ทำให้ลังกาสุกะเปลี่ยนจากการนับถือศาสนาพราหมณ์มาเป็นศาสนาพุทธ มีการสร้างศิลปะวัตถุต่างๆ มากมาย ทั้งพระพุทธรูป เจดีย์ ธรรมจักร และสิ่งก่อสร้างอื่นๆ แต่ชาวเมืองก็ไม่ได้ละทิ้งศาสนาพราหมณ์-ฮินดูไป มีการนำพุทธศาสนามาผสมกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดูได้อย่างกลมกลืน และได้ทำการสืบทอดกันต่อมา เมื่ออาณาจักรศรีวิชัยหมดอำนาจลง ลังกาสุกะยังคงนับถือศาสนาพุทธเรื่อยมา จนกระทั่งเกิดการเผยแพร่ศาสนาอิสลามของพ่อค้าชาวอาหรับ ทำให้ประชาชนเปลี่ยนศาสนา แต่ลังกาสุกะยังไม่ได้เปลี่ยนเป็นรัฐอิสลามจนกระทั่งเกิดการตั้งเมืองปัตตานี และกษัตริย์ผู้ปกครองเมืองปัตตานีได้เปลี่ยนศาสนามานับถือศาสนาอิสลาม

ก่อนการเกิดขึ้นของเมืองปัตตานี อาณาจักรลังกาสุกะได้มีเมืองหลวงคือเมืองโกตามลิขัย แต่ต่อมาได้ย้ายเมืองมาตั้งเมืองปัตตานี เนื่องจากต้องการติดต่อค้าขายกับนานาประเทศมากขึ้น จากที่เคยติดต่อกับพ่อค้ากลุ่มชาวอินเดีย เปอร์เซีย อาหรับ จีน และญี่ปุ่น มาเป็นติดต่อค้าขายกับชาวยุโรปและชาติอื่น ๆ จึงย้ายเมืองมาเพื่อความสะดวกในการค้า ประกอบกับสภาพภูมิศาสตร์ของปัตตานี ก็เอื้ออำนวยต่อการเป็นท่าเรือจอดรับส่งสินค้า เพราะอ่าวปัตตานีมีแหลมโพธิ์เป็นที่กำบังลม ทำให้คลื่นลมในอ่าวสงบเงียบเหมาะแก่การใช้เป็นที่หยุดพักเรือสินค้า เรือเดินสมุทรสามารถเดินทางเข้าออกได้สะดวก ทำให้การค้าของปัตตานีเจริญขึ้นเรื่อยๆ นอกจากนั้นเมืองปัตตานียังมีความอุดมสมบูรณ์ มีทั้งแร่ธาตุ ของป่า ได้แก่ ทองคำ ดีบุก เปลือกหนังสัตว์ เขาสัตว์ นอแรด ไม้ฝาง ไม้รักขี้ ไม้มะเกลือ หวาย และพืชจำพวกสมุนไพร อันเป็นที่ต้องการของพ่อค้าชาวอาหรับและชาวยุโรป อีกทั้งอาหารการกินในเมืองก็บริบูรณ์ ดังปรากฏในบันทึกของมันเดลสโล(Mandelslo) นักเดินทางชาวยุโรปว่า “เมืองปัตตานีเป็นเมืองที่บริบูรณ์ ชาวเมืองปัตตานีมีผลไม้กินทุกเดือน เดือนละหลาย ๆ ชนิด ใก่นี่ออกใช้วันละ 2 ครั้ง มีข้าวมาก มีเนื้อหลายชนิด เช่น เนื้อวัว แพะ ห่าน เป็ด ไก่ ไก่ตอน นกยูง กวาง กระต่ายป่า กระเจิง นกต่าง ๆ เนื้อกวางเค็มตากแห้ง และผลไม้เป็นร้อย ๆ ชนิด”¹⁹

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 43.

¹⁹ อิบรอฮีม ชุกรี, ประวัติศาสตร์อาณาจักรมลายูปัตตานี (ปัตตานี: โครงการจัดตั้งสถาบันสมุทรรัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, 2541), หน้า 17., อ.บางนรา, ปัตตานี: อดีต-ปัจจุบัน, หน้า 30-31. และอนันต์ วัฒนานิกร. แลหลังเมืองตานี, หน้า 13.

จากการที่ปัตตานีเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ มีชาวต่างชาติเข้ามาติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าเป็นจำนวนมาก ปัตตานีจึงมีสินค้าสำหรับค้าขายแลกเปลี่ยนหลายชนิด สินค้าส่งออกของปัตตานี ได้แก่ เกลือ สัตว์เลี้ยง เช่น วัวและไก่ เครื่องเทศ ผลผลิตจากป่า เช่น ไม้จันทน์หอม ชนิดขาวและเหลือง หนังสัตว์ เขาสัตว์ งาช้างและอื่น ๆ สินค้าเข้า ได้แก่ เซรามิค เครื่องถ้วยชาม และผ้าจากจีนและญี่ปุ่น สำลี และไม้หวานจากจามปาและกัมพูชา กายาน การบูร จากบอร์เนียว ฯลฯ²⁰

จะเห็นได้ว่าปัตตานีเป็นเมืองท่าทางการค้าที่สำคัญ มีการค้าขายกับพ่อค้าชาติต่าง ๆ หลายชนชาติ เมืองปัตตานีขณะนั้นมีขอบเขตครอบคลุมพื้นที่ของจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส และบางส่วนของสงขลา บางสมัยยังมีดินแดนไปถึงกลันตันและตรังگانูอีกด้วย จอห์น นิวฮอฟฟ์ นักเขียนชาวฮอลันดา ได้บันทึกถึงเมืองปัตตานีไว้ว่า

“ปัตตานีในที่นี้เป็นชื่อของอาณาจักรซึ่งมีเขตแดนภาคใต้ติดต่อกับป่าหัง ส่วนตอนเหนือติดต่อกับเขตแดนนครศรีธรรมราช นครศรีธรรมราชในขณะนั้น เป็นอาณาจักรอันหนึ่งเดียวกับสยาม เมืองปัตตานีนั้นตั้งอยู่ที่เส้นรุ้งที่ 7 องศา 56 ฟลิปดา ซึ่งไม่ห่างไกลจากทะเล”²¹

จากการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องปัตตานีในอดีต ปัตตานีมักถูกเชื่อมโยงทางประวัติศาสตร์เข้ากับประวัติศาสตร์ของอาณาจักรไทย โดยการนับเนื่องว่าเป็นเมืองขึ้นตั้งแต่สมัยสุโขทัย เพราะเมื่อสุโขทัยได้นครศรีธรรมราชเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักร ปัตตานีในฐานะที่อยู่ใน 12 เมืองนักษัตรของนครศรีธรรมราช²² ซึ่งมีอำนาจจัดการปกครองหัวเมืองบนคาบสมุทรมาลายูตั้งแต่คอคอดกระลงไปถึงไทรบุรีใน พ.ศ.1743 ก็ต้องตกอยู่ใต้อำนาจปกครองของสุโขทัยด้วย ดังข้อความในตำนานเมืองนครศรีธรรมราชว่า

²⁰ ครอบชัย นัตถา, ปัตตานี: การค้าและการเมืองการปกครองในอดีต, หน้า 205.

²¹ อ.ลออแมน และอารีฟิน บินจี, ลังกาสุกะ ปัตตานี ตารุสสลาม, หน้า 102.

²² ครอบชัย นัตถา, ปัตตานี: การค้าและการเมืองการปกครองในอดีต, หน้า 88.

“พระยาศรีธรรมมาโคกราช ให้สร้างเมืองขึ้น 12 นครขึ้น ปี่ชวดเมืองสายถือ ตราหนู 1 ฉลูเมืองตานีถือตราวัว 1 ขาลเมืองกะลันตันถือตราเสือ 1 เกาะเมืองปา หังถือตรากระต่าย 1 มะโรงเมืองไทรถือตรางูใหญ่ 1 มะเส็งเมืองพัทลุงถือตรางูเล็ก 1 มะเมียเมืองตรังถือตราม้า 1 มะแมเมืองชุมพรถือตราแพะ 1 วอกเมืองบันไทย สมอถือตราวานร 1 ระกาเมืองสะอูเลาถือตราไก่ 1 จอเมืองตะกั่วถือกลางถือตราสุนัข 1 กุนเมืองกระถือตราสุกร 1”²³

นอกจากนั้นใน ตำนานเมืองตานี ของพระยาศรีบุรีรัฐ มีการกล่าวถึงคำบอกเล่าเกี่ยวกับการส่งต้นไม้ทองเงินเครื่องราชบรรณาการต่อ สมเด็จพระโพธิสัตว์ผู้ครองเมืองปะเสมฆหรือเมืองทรายทอง²⁴ กล่าวคือในตำนานอันนี้เล่าว่า ราชยามะระโฮวังษา หรือพระเจ้ามะโรงมหาวงศ์ ผู้สร้างเมืองไทรบุรี ได้กำชับบุตรทั้งสามคนว่า

“เจ้าอยู่ภายหลังก็จงจัดส่งต้นไม้ทองเงินเครื่องราชบรรณาการต่อกรุงไทยซึ่งชื่อว่าเมืองทรายทองนั้น ทุกๆ ปีต่อไปอย่าให้ขาดได้ ให้เหมือนกับเวลาที่บิดายังอยู่ได้กระทำนั้น เพื่อจะได้เป็นที่พึ่งของพวกเจ้าต่อไป เพราะเจ้าเมืองทรายทองนั้นเป็นผู้ที่มีบุญญาธิการมากกว่าเมืองอื่นๆ กับบิดาขอกำชับสั่งไว้ว่า ถึงพวกเจ้าทั้งสามคนจะมีกำลังและอำนาจขึ้นสักเพียงใดก็ดี อย่าได้คิดกบฏทำการต่อสู้กับเจ้าเมืองทรายทองนั้นเป็นอันขาด เพราะเจ้าเมืองทรายทองได้มีความกรุณาต่อบิดามา ตั้งแต่เริ่มสร้างเมืองกะดะนี้ขึ้น และถึงต่อไปภายหน้าขึ้นบุตรหลานหลานของเจ้า ก็ให้สั่งห้ามกันต่อไปว่า อย่าให้คิดการกบฏต่อเมืองทรายทองถึงผู้ใดจะเป็นเจ้าเมืองขึ้นในเมืองนั้นก็ตาม แม้ผู้ใดไม่เชื่อฟังถ้อยคำห้ามปรามที่ได้กำชับสั่งไว้นี้ ก็ขอให้ผู้นั้นถึงซึ่งปะปา (ฉิบหาย) อย่าได้รู้จักตั้งตัวได้ต่อไป”²⁵

เมื่อพิจารณาดำเนินการที่กล่าวอ้างนี้ย่อมสะท้อนให้เห็นได้ว่า ปัตตานีตกอยู่ในฐานะเมืองขึ้นของสุโขทัยและอยุธยา ซึ่งรัฐสยามย่อมสามารถเข้าไปจัดการปกครองปัตตานีในฐานะเมืองขึ้นได้

²³ ขุนศิลปกรรมพิเศษ, “เรื่องนำรู้จากปัตตานี,” ใน ลุ่มน้ำตานี, หน้า 65. และ อ.บางนรา, ปัตตานี: อดีต-ปัจจุบัน, หน้า 8.

²⁴ พระยาศรีบุรีรัฐพยายามจะอธิบายว่า เมืองทรายทองนี้ก็คือราชอาณาจักรโบราณของไทย คือ กรุงสุโขทัย

²⁵ พระศรีบุรีรัฐ, ตำนานเมืองตานี (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า 9.

อย่างเต็มที่ แต่ในหลักฐานต่างๆ จำนวนมาก โดยเฉพาะบันทึกของชาวตะวันตกที่เข้ามาทำการค้า อยู่ในอยุธยา ก็สะท้อนให้เห็นอยู่ตลอดเวลาว่า ปัตตานีไม่ได้อยู่ภายใต้อำนาจของรัฐสยามอย่างแท้จริง ดังจะเห็นได้จากการก่อกบฏขึ้นครั้งแล้วครั้งเล่าในสมัยอยุธยา²⁶

สำนึกในเรื่องอำนาจอิสระของปัตตานีนี้ได้สะท้อนอยู่ในตำนานเรื่องปัตตานี (Hikayat Patani) ที่กล่าวถึงเหตุการณ์ยึดอำนาจกรุงศรีอยุธยาของกษัตริย์ปัตตานีและประวัติความเป็นมาของปัตตานี ที่กล่าวถึง สุลต่านมูฏอฟฟิร ชาห์ (พ.ศ.2073-2107) ได้ขึ้นครองราชย์ต่อจาก สุลต่านอิสมาแอล ชาห์ ในพ.ศ. 2073 ต่อมาพระองค์ได้เสด็จมาอยุธยาเพื่อเจริญสัมพันธไมตรี เพราะพระองค์เห็นว่า ในสมัยของพระองค์นั้นได้เกิด มหาอำนาจขึ้นใหม่สองมหาอำนาจคือ เมืองมะละกาทางตอนใต้ และอยุธยาทางตอนเหนือ โดยมหาอำนาจทั้งสองอาจเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของปัตตานี จึงได้ปรึกษากับขุนนางชั้นผู้ใหญ่ก่อนจะเดินทางมาอยุธยา มีคำกล่าวของสุลต่านมูฏอฟฟิร ชาห์กล่าวกับขุนนางว่า “ท่านมีความคิดเห็นอย่างไรบ้างถ้าเราจะเดินทางไปอยุธยา และพระเจ้ากรุงสยามนั้นมิใช่อื่นจากเรา และอีกอย่างหนึ่ง การที่สองประเทศอยู่ด้วยกันดีกว่าเราอยู่อย่างโดดเดี่ยว”²⁷ บรรดามন্ত্রীก็เห็นดีด้วย เพราะจะทำให้ฐานะของพระองค์ในสายตาของเมืองอื่น ๆ สูงยิ่งขึ้น แต่การเสด็จกรุงสยามครั้งนี้ปรากฏว่ากษัตริย์กรุงศรีอยุธยาให้การต้อนรับไม่ดีเท่าที่ควร เพราะทรงเห็นว่าตำแหน่งสุลต่านแห่งอาณาจักรปัตตานี ด้อยกว่าพระองค์ สุลต่านมูฏอฟฟิร ชาห์ ประทับอยู่ในกรุงศรีอยุธยาไม่นานนักก็เสด็จกลับปัตตานีด้วยความรู้สึกน้อยพระทัย ถึงกระนั้นก็ตาม ก่อนเสด็จกลับปรากฏว่ากษัตริย์สยามได้พระราชทานเชลยเป็นชาวพม่า จำนวน 60 คน และเชลยชาวล้านช้าง (ลาว) จำนวน 100 คน พระองค์ได้ให้

²⁶ คำให้การชาวกรุงเก่า, คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ (กรุงเทพฯ: คลังวิทยา, 2515), หน้า 459-460., “พระราชพงศาวดารกรุงสยามจากต้นฉบับของบริติชมิวเซียม กรุงลอนดอน” ใน ประชุมพงศาวดารภาคที่ 82 (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2537), หน้า 50., พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา (กรุงเทพฯ: คลังวิทยา, 2516), หน้า 176., อ.บางนรา, ปัตตานี: อดีต-ปัจจุบัน, หน้า 46-51., อ.ลออแมน และอาร์พิน บินจิ, ลังกาสุกะ ปาตานี ดารุสลาม, หน้า 97-98. และดูข้อมูลบางส่วนได้ใน ทวีศักดิ์ เผือกสม, “อยุธยาในเงื้อมมือของปัตตานี: ประวัติศาสตร์ของปัตตานีและการเมืองในการเขียนประวัติศาสตร์” (รายงานวิชาเรื่องพิเศษทางประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ประจำปีการศึกษาที่ 1 ปีการศึกษา 2539), หน้า 16-17.

²⁷ อ.บางนรา, ปัตตานี: อดีต-ปัจจุบัน, หน้า 9.

เขลยอาศัยอยู่บริเวณบ้านกะตี่²⁸ ทรงให้เลี้ยงช้างของพระองค์สองเชือก เชือกหนึ่งชื่ออาซิง (Asing) และอีกเชือกหนึ่งชื่ออิกรอบ (Igrab) ส่วนเขลยชาวลาว พระองค์ให้ไปอยู่ทำนาที่ทุ่งป่าระะ ซึ่งอยู่ใกล้ๆ กับพระราชวังกรือเซะ ต่อมาใน พ.ศ.2106 พม่าได้โจมตีอยุธยา บัดตานียกกองทัพโดย ขบวนเรือ 200 ลำ กำลังทหารอีก 1,600 คน และทหารหญิงอีก 100 คน ไปยังกรุงศรีอยุธยา เมื่อ พระองค์ยกทัพไปถึงปากน้ำเจ้าพระยา ปรากฏว่ากองทัพพม่าได้ล่าถอยออกไปแล้ว สุลต่านจึงได้นำกองทัพเข้าไปพักรบอยู่ในกรุงศรีอยุธยา ในระหว่างที่พำนักอยู่ในกรุงศรีอยุธยา ปรากฏว่า กองทัพบาดตานีกับอยุธยาเกิดความขัดแย้งและมีการสู้รบกันขึ้น ทำให้พระมหาจักรพรรดิได้เสด็จลงเรือพระที่นั่งศรีสักหลายลำไปยังเกาะมหาพราหมณ์ ส่วนสุลต่านได้ถูกพระแสงปืนที่แขนขวา ได้รับบาดเจ็บสาหัส ก่อนที่พระองค์จะสั่งให้กองทัพบาดตานีถอยกลับนั้น พระองค์ได้สั่งให้ พระอนุชาหรือราชามันไชร์นำกำลังทหารส่วนหนึ่งล่องหน้ากลับไปบาดตานีก่อน ชาวคราวของ สุลต่านมูฏอฟฟิร ชาห์ ขาดหายไป แต่มีหลักฐานเชื่อว่าพระองค์สิ้นพระชนม์ พระศพของพระองค์ ถูกฝังไว้ที่บริเวณปากน้ำเจ้าพระยาใน พ.ศ.2107

หลังจากนั้นสุลต่านมันไชร์ ชาห์²⁹ (พ.ศ.2107-2115) จึงขึ้นปกครองบ้านเมือง เจ้าหญิง ซิตี อาอีชะฮ์ ได้แต่งงานกับรายายาลาลูดดีน เจ้าเมืองสวาย เมื่อรายายาลาลูดดีนเสียชีวิตจึงกลับมาอยู่ที่บาดตานี หลังจากสุลต่านมันไชร์ ชาห์ สิ้นพระชนม์ จึงให้เจ้าชายปาดิก สยาม (พ.ศ.2115-2116) พระโอรสของสุลต่านมูฏอฟฟิร ชาห์ กับพระมเหสีที่ประสูติ ขณะที่สุลต่าน มูฏอฟฟิร ชาห์ อยู่ที่สยาม จึงได้ชื่อว่า ปาดิก สยาม เพื่อเป็นที่ระลึกถึงการที่พระบิดาสิ้นพระชนม์ ที่สยาม เจ้าชายปาดิก สยามขึ้นครองราชย์โดยมีพระนางอาอีชะฮ์เป็นผู้สำเร็จราชการ เนื่องจาก สุลต่านมีพระชนมายุเพียง 9 ขวบเท่านั้น แต่ต่อมารายายามัมบัง พระโอรสของสุลต่านมูฏอฟฟิร ชาห์ ที่เกิดกับพระสนม ได้ถูกศรีอัมรัตขุนนางยุ้งให้ชิงราชสมบัติ จึงได้ปลงพระชนม์สุลต่านปาดิก สยาม พร้อมกับพระนางอาอีชะฮ์ แต่รายายามัมบังก็ถูกศรีอัมรัตฆ่าตาย

²⁸ อ.ลออแมน และ อารีฟิน บินจิ, เสนอว่า คือ บ้านดี ต.บาราโหม บัดตานี. ดู อ.ลออแมน และ อารีฟิน บินจิ, ลังกาสุกะ ปาดานี ดารุสสลาม. หน้า 58.

²⁹ เรียบเรียงจากอิบรอฮิม ซุกรี, ประวัติศาสตร์อาณาจักรมลายูปัตตานี. หน้า 8-26. อ.บางนรา, ปัตตานี: อดีต-ปัจจุบัน. หน้า 13-63. อ.ลออแมน และ อารีฟิน บินจิ, ลังกาสุกะ ปาดานี ดารุสสลาม. หน้า 45-109. , วัน มะโรหบุตร, เล่าเรื่องเมืองปัตตานี (ม.ป.ท.,ม.ป.ป.), หน้า 7-95. และ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดชายแดนภาคใต้, การเมืองการปกครอง ปาดานี ดารุสสลาม. หน้า 9-29.

รายาบาฮาฮาดูร์ (พ.ศ.2116-2127) พระโอรสของสุลต่านมันซิร် ซาห์ จึงขึ้นครองราชย์ ต่อมาแต่พระองค์ก็ถูก รายาบีมา โอรสที่เกิดจากพระสนม ปลงพระชนม์โดยการยุยงของ ศรีอมาร์ปะสุลาวัน ดังนั้นรายาฮิเยา (พ.ศ.2127-2159) พระธิดาจึงขึ้นครองราชย์แทน ด้วย พระปรีชาสามารถและทรงไว้ซึ่งความยุติธรรม เป็นผลให้รายาฮิเยาทรงปกครองบ้านเมืองเป็นเวลา หลายปี พระนามของพระองค์เป็นที่รู้จักของนานาชาติ กษัตริย์จากทวีปยุโรปและเมืองต่างๆ ส่งคณะทูตานุทูตมาเชื่อมสัมพันธไมตรีกับอาณาจักรปัตตานี ขณะเดียวกันรายาฮิเยาได้ส่งราชทูต ของพระองค์ไปยังเมืองต่างๆ เพื่อเป็นการตอบแทนสัมพันธภาพ ในจำนวนเหล่านั้นมีอาณาจักร สยามและญี่ปุ่นรวมอยู่ด้วย ถึงแม้ว่าก่อนหน้านี้ชาวญี่ปุ่นเคยมาค้าขายที่ปัตตานี และเคยทราบ จากพ่อค้าชาวโปรตุเกส แต่โชกุนของญี่ปุ่นก็ไม่สนใจและไม่คิดผูกสัมพันธไมตรีกับอาณาจักร ปัตตานีเลย แต่เมื่อรัชสมัยรายาฮิเยาปรากฏว่า ญี่ปุ่นเริ่มให้ความสนใจ และส่งคณะทูตเดินทางมา เชื่อมสัมพันธไมตรีกับปัตตานีเป็นทางการ เพื่อขยายกิจการค้าเป็นประการสำคัญ ในสมัยของ รายาฮิเยานี้ นอกจากประเทศในเอเชียแล้วยังมีประเทศต่างๆ ในยุโรป ทั้งโปรตุเกส ฮอลันดา อังกฤษ และอีกหลายๆ ประเทศเข้ามาทำการค้ากับปัตตานี

จะเห็นได้ว่าปัตตานีมีประวัติศาสตร์ที่ยาวนานตั้งแต่สมัยอาณาจักรลังกาสุกะ และมี กษัตริย์ผู้ปกครองปัตตานีสืบต่อกันโดยตลอด ในบางรัชสมัย อาทิ รัชสมัยของรายาฮิเยา รายาบีรู รายาอูงู และรายากูนิง ซึ่งเป็นกษัตริย์ผู้หญิงของราชวงศ์ศรีวังสา ที่ทำการปกครองปัตตานีนั้น เมืองปัตตานีได้มีความเจริญมาก เพราะบ้านเมืองมีความสงบ กษัตริย์ให้การสนับสนุนในด้านการ ค้า และมีการติดต่อกับชาวต่างประเทศ อีกทั้งปัตตานีมีที่ตั้งทางภูมิศาสตร์เหมาะสมในการเป็น เมืองท่าค้าขาย สะดวกกับการเดินเรือ จึงทำให้ทั้งชาวจีน ชาวอาหรับ ชาวเปอร์เซีย ชาวอินเดีย รวมทั้งชาวอังกฤษ ชาวฮอลันดา ชาวสเปน (เข้ามาในปัตตานี พ.ศ. 2148 แต่อยู่ในปัตตานี ไม่นานนัก ก็ได้ย้ายสถานีการค้าไปที่ฟิลิปปินส์)³⁰ ที่มาตั้งสถานีการค้าเข้ามาค้าขายและตั้ง ถิ่นฐานอยู่ในปัตตานีเป็นจำนวนมาก

³⁰ อ.บางนรา, ปัตตานี: อดีต-ปัจจุบัน, หน้า 33.

กลุ่มชาติพันธุ์ในปัตตานี

ในอดีตเคยมีคนพื้นเมืองดั้งเดิมอาศัยอยู่บนดินแดนแถบนี้ 4 พวก³¹ คือ

1. ลายาซี พวกนี้มีผิวเนื้อดำ ดวงตาโปนขาว ผมหยกร่างกายสูง ไบหน้าบาน ฟันแหลม ชอบกินเนื้อสัตว์และเนื้อคน มีนิสัยดุร้ายมาก ซึ่งไทยเรียกว่ายักษ์
2. ซาไก ผมหยกดำ ตาโปนขาว ริมฝีปากหนา จำพวกนี้ไม่ดุร้ายอยู่ชุมนุมกันเป็นหมู่ทำเพิงเป็นที่อาศัย
3. เขียมัง คล้ายกับพวกซาไก แต่พวกนี้ชอบอยู่บนภูเขาสูงๆ
4. โอริงลาโวก (ชาวน้ำ) อาศัยตามเกาะและชายทะเล มีเรือเป็นพาหนะเที่ยวเร่ร่อนไม่อยู่เป็นที่เป็นทาง

นอกจากนี้ ได้แหลมมลายูลงไปบริเวณชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกและด้านเหนือของ เกาะสุมาตรา ก็มีกลุ่มคนอีกเผ่าพันธุ์หนึ่งอาศัยอยู่และเรียกกันว่ากลุ่ม “ยาคุน” พวกนี้มีความเจริญยิ่งกว่าคนปาดอนารยชนที่อาศัยอยู่ตามป่าเขา แม้ว่าพวกยาคุนไม่ได้สร้างบ้านแปลงเมืองเพื่อประโยชน์ในการปกครอง แต่ก็มีการสร้างบ้านเรือน มีผู้นำ และมีการทำมาหากินด้วยการจับสัตว์น้ำ ชาวยาคุนมีความสามารถในการใช้เรือเล็กๆ ล่องออกหาปลาโดยออกสู่ทะเลลึกอย่างกล้าหาญ ต่อมาเมื่อชาวอินเดียในอนุทวีปเดินทางมาถึงเกาะอันเป็นที่อยู่ของพวกยาคุน และได้ผสมผสานลักษณะทางชาติพันธุ์กัน เกิดเป็นคนกลุ่มหนึ่งใหม่ขึ้น ซึ่งเรียกตัวเองว่า “ชาวมลายู” หรือชาวมาเลย์ อันหมายถึงคนดีหรือคนที่ได้รับการสรรเสริญ ชาวมาเลย์มีสภาพความเป็นอยู่เจริญยิ่งกว่าบรรพบุรุษ เพราะได้รับมรดกสืบทอดทางวัฒนธรรมจากชาวยาคุนและฮินดู ชาวมาเลย์นับถือศาสนาเถียงบรรพบุรุษ นั่นคือพุทธศาสนานิกายมหายานและศาสนาพราหมณ์ ต่อมาชาวมาเลย์ได้อพยพไปสร้างบ้านเมืองแห่งใหม่ขึ้น ณ เกาะสุมาตรา บางพวกเดินทางจากเกาะสุมาตราสู่เกาะต่างๆ และบางพวกเดินทางสู่แผ่นดินอันกว้างใหญ่ทางทิศตะวันตกของทวีปเอเชีย เช่น แหลมต่างๆ บนเกาะมลายู เกาะฮาวาย เกาะญี่ปุ่น ในภาคพื้นมหาสมุทรแปซิฟิกและหมู่เกาะในทะเลอันดามัน ซีลอน นิโคบาร์ มากัสการ์ ส่วนในภาคพื้นมหาสมุทรอินเดียก็มีบ้าง เช่น ขึ้นฝั่งทางทิศตะวันออก

³¹ “ประวัติศาสตร์ภาคใต้,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ 9: 4328-4329. และอนันต์ วัฒนานิก, “ผู้คนและบ้านเมืองในยุคแรกของแหลมไทยมลายู,” ใน ประวัติศาสตร์ปัตตานี อาณาจักร 2000 ปี ลังกาสู่. หน้า 9.

เฉียงใต้ของทวีปเอเชีย ณ ดินแดนตามหมู่เกาะในมหาสมุทรแปซิฟิกและมหาสมุทรอินเดีย ตลอดจนริมฝั่งแผ่นดินใหญ่ของทวีปเอเชีย³²

ชาวมาเลย์ได้อพยพเข้ามาสร้างบ้านเมือง เป็นชุมชนทางการเมืองในปัตตานีขึ้นมา ชาวมาเลย์กับชาวพื้นเมืองดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในแถบนี้ก็ได้แต่งงานข้ามเผ่าพันธุ์กัน และนอกจากนั้น การที่ดินแดนปัตตานีในอดีตเป็นเมืองท่าค้าขาย รวมทั้งมีการอพยพเข้ามาของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เช่น ชาวจีน ชาวอินเดีย ชาวอาหรับ ชาวเขมร และชาวชวา ทำให้มีพ่อค้าเข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่อาศัย ประกอบอาชีพทำการค้าในบริเวณนี้มากขึ้น ดังข้อความในตาริค ปาตานี (Tarikh Petani) ซึ่งเป็นบันทึกของชาวพื้นเมือง ที่ว่า

“...ผู้คนในปาตานีมีทั้งกินข้าว ข้าวสาลี กินข้าวโพดก็มี คนอาหรับก็มี ซึ่งมาจากทะเล (อ่าว) เปอร์เซีย และฮัจญ์รอเมาวัต (โอมาน) มาค้าขายกับคนปาตานี และคนจีน คนอินเดียรู้เวทมนต์คาถาและเล่นกล/ไสยศาสตร์ จึงทำให้คนอื่นๆ กลัวเนื่องจากงอนงนเสน่ห์ พวกเขากราบไหว้ทุกอย่างทั้งหินและต้นไม้ คนมลายูกลัวจึงนับถือศาสนาของพวกอินเดียด้วย พวกที่นับถือศาสนาของอินเดียนั้น รู้ได้จากการคล้องเชือกที่คอ ทั้งสีดำและเหลือง กษัตริย์แห่งลังกาสุกะ และกษัตริย์แห่งปาตานีนับถือศาสนา ดังกล่าวด้วย คนอาหรับและเปอร์เซียที่บูซาไฟก็มีจำนวนมาก พวกเขานับถือศาสนาไซโรอิสเตอร์ ที่นับถือศาสนาของมุซา (ยิว/ยูดาเย) ก็มี ที่นับถือพระเยซู (คริสต์เตียน) ก็มีผู้คนงอนงนเสน่ห์กับวัฒนธรรมอันหลากหลายของพวกเหล่านั้น... คนชวาชำนาญในการเดินเรือ คนชวานำเรือมาขายให้กับจีนและเขมร ส่วนชาไก่นั้นไม่ถือว่าเป็นคน ชาไกแปลว่าครึ่งสัตว์ครึ่งมนุษย์ แต่คนจีน อาหรับ และเปอร์เซียเรียกพวกนี้ว่าคนป่า เพราะถ้าพบคนจะรีบหนีเข้าป่า พวกเขาไม่ได้มุ่งใส่ร้ายและเครื่องแต่งกายอื่น ถ้าหิวหรือกระหาย เขาจะหยิบข้าวของโดยไม่ขอ เพราะเขาพูดภาษามลายูและภาษาอื่นๆ ไม่เป็น กินเสร็จแล้วจะวิ่งหนีเข้าป่าทันที บางทีเขาจะหยิบสิ่งของเข้าไปกินในป่าที่เขาอยู่ รูปร่างของชาไก่นั้น ผิวดำ ผมหยิก และดำร่างเตี้ย วิ่งเร็วเหมือนสัตว์ที่อยู่ในป่า”³³

³² ประพนธ์ เรืองณรงค์, “ดินแดนมลายูในอดีต,” ใน ประวัติศาสตร์ปัตตานี อาณาจักร 2000 ปี ลังกาสุกะ, หน้า 5-6. และอิบรอฮิม ซุกรี, ประวัติศาสตร์อาณาจักรมลายูปะตานี, หน้า 5-6.

³³ อ. ลออแมน และอารีฟิน บินจี, ลังกาสุกะ ปาตานีดารุสสลาม, หน้า 38-39.

คำบรรยายในตารีก ปาดานี แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายของชาติพันธุ์ที่สามารถอยู่อาศัยร่วมกันได้ แม้ว่าจะมีความคิดความเชื่อและการแสดงออกซึ่งการนับถือศาสนาที่แตกต่างกัน อีกทั้ง ความเจริญทางด้านการค้าของปัตตานี ทำให้เกิดชุมชนเข้ามาอยู่อาศัยในปัตตานีมากขึ้น ดังคำกล่าวที่ว่า

“เรื่องราวของปาดานี โด่งดังไปถึงประเทศจีน อาหรับ อินเดีย และชาวคนต่างชาตีก็นำค้าขาย ยังมีชื่อเสียงมากขึ้น เวลานั้นมีเรือผ่านไปผ่านมาจำนวนมาก ร้อยๆ ลำ ทั้งกลางวันและกลางคืน ครั้ง (ได้) ในตลาดปาดานีขายดีมาก เพราะใช้เป็นตะเกียงบนเรือ จุดกลางทะเล และเมื่อไว้สำหรับไปไกลๆ ที่ท่าเรือปาดานีนั้น ถ้ามองดูในเวลากลางวัน ดูดั่งดวงดาวบนท้องฟ้าเพราะแสงไฟตะเกียงมีทั่วท้องทะเล”³⁴

เมืองปัตตานีมีความอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากการเป็นเมืองท่าค้าขายที่สำคัญในแหลมมลายู และเป็นแหล่งเพาะปลูก อุดมด้วยข้าวปลาอาหาร ซึ่งดึงดูดให้มีคนกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เข้ามาติดต่อค้าขาย บ้างก็แต่งงานกับชาวพื้นเมือง และมีการตั้งถิ่นฐานในปัตตานี จึงสะท้อนให้เห็นในข้อความดังนี้

“เมืองปาดานีมีชื่อเสียงในด้านเป็นสถานที่เพาะปลูกข้าว ขณะนั้นเมืองปาดานีอุดมสมบูรณ์ มีพืชผลที่เป็นอาหารมากมาย คนอาหรับได้นำไปยังเมืองอาหรับ คนเปอร์เซียนำข้าวกลับไปเมืองเปอร์เซียไปถวายกษัตริย์ซาห์นซาร์ห์ คนอาหรับและเปอร์เซียจำนวนมากแต่งงานกับคนมลายูที่เมืองปาดานี คนอาหรับและเปอร์เซียที่แต่งงานนั้นได้พาภรรยาไปยังเมืองจีนและเขมรเพื่อค้าขายในเมืองดังกล่าว ... คนมลายูสมัยนั้นผิวดำแดงหรือดำขำ ร่าเงาเล็กกว่าคนอาหรับและเปอร์เซีย คนมลายูมีความเป็นอยู่เจริญมาก เพราะได้รับความรู้จากคนอาหรับและเปอร์เซีย แต่คนอาหรับและเปอร์เซียทำสวนและเพาะปลูกไม่เป็น พวกเขาชอบล่าสัตว์ เช่น เก้งและกวาง พวกเขากลัวเสือมาก... คนมลายูกับคนอาหรับและเปอร์เซีย แลกเปลี่ยนสินค้า คือคนอาหรับและเปอร์เซียนำข้าวสารและข้าวเปลือกไปยังเมืองอาหรับ ส่วน

³⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 40.

ข้าวสาลินั้นนำมาจากเมืองอาหรับ คือแลกข้าวสารกับข้าวสาลี คนมลายูไม่กิน
ข้าวสาลีเหมือนพวกเขา”³⁵

ข้าวเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญของปัตตานี โดยมีแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญบริเวณที่ราบ
ดินดอนสามเหลี่ยมปัตตานี ตั้งแต่อำเภอยะรัง ลงมาจนถึงอำเภอเมือง อำเภอหนองจิก อำเภอ
ยะหริ่ง อำเภอมายอ และบางส่วนของอำเภอปะนาเระ และอำเภอโคกโพธิ์ โดยเฉพาะหนองจิก
เป็นแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญในสมัยนั้น กล่าวกันว่าหนองจิกเป็นอยู่ข้าวอยู่น้ำของเมืองปัตตานี
เนื่องจากมีที่นาอุดมสมบูรณ์³⁶

จะเห็นได้ว่าการที่ปัตตานีเป็นเมืองท่าที่สำคัญทางการค้า และมีความอุดมสมบูรณ์ของ
พื้นที่ จึงดึงดูดให้คนกลุ่มต่าง ๆ เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยในปัตตานี และเกิดการผสมผสาน
ระหว่างกลุ่มคนต่าง ๆ เหล่านี้โดยการแต่งงาน ทำให้ปัตตานีเป็นดินแดนที่มีความหลากหลายของ
กลุ่มชาติพันธุ์ตั้งแต่อดีตเป็นต้นมา

การเข้ามาของศาสนาอิสลามและการเกิดชุมชนชาวมุสลิมในปัตตานี

ชาวมุสลิมได้เดินทางเข้ามาอยู่ในปัตตานีเป็นระยะเวลาอันยาวนานแล้ว แต่ในระยะแรกยังไม่ได้อับ
รับนับถือศาสนาอิสลาม ศาสนาอิสลามได้ปรากฏขึ้นพร้อมกับการเข้ามาของพ่อค้าชาวอาหรับ
และเปอร์เซียที่เข้ามาติดต่อค้าขาย แลกเปลี่ยนสินค้า และเผยแพร่ศาสนาอิสลามในดินแดน
ปัตตานีนี้ ชาวอาหรับเมื่อไปทำการค้าที่ใดก็ถ่ายทอดวิถีชีวิตแบบมุสลิมด้วย ศาสนาอิสลามจึงได้
แพร่กระจายไปตามเส้นทางการค้า พ่อค้าชาวอาหรับเดินทางจากอ่าวโอมานและอ่าวเปอร์เซียโดย
อาศัยลมมรสุมตะวันตกพัดพาเรือสินค้ามายังมหาสมุทรอินเดีย จากนั้นจะเดินทางจากเมืองท่า
ตามชายฝั่ง เช่น โครมันเดล (Coromandel) ทางตะวันออกของอินเดียได้มายังเอเชียอาคเนย์
ศาสนาอิสลามจึงเข้ามาในภูมิภาคนี้ พร้อมกับพ่อค้าชาวอาหรับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 13 เป็นต้น
มา โดยที่ศาสนาอิสลามเผยแพร่ไปในหมู่พ่อค้าประชาชน จากบุคคลสู่ครอบครัว แล้วจึงไปสู่

³⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 41.

³⁶ ครองชัย หัตถา, ปัตตานี: การค้าและการเมืองการปกครองในอดีต, หน้า 209.

ผู้ปกครอง ในราวพุทธศตวรรษที่ 18 ปราบกฏรัฐอิสลามเกิดขึ้นที่ปาไซ (Pasai) และอาเจห์ (Acheh) บนเกาะสุมาตรา³⁷

ใน พ.ศ. 1957 เจ้าชายปรเมศวร กษัตริย์ของมะละกา ได้เปลี่ยนไปนับถือศาสนาอิสลาม เนื่องจากพระองค์ได้สมรสกับเจ้าหญิงแห่งปาไซซึ่งเป็นมุสลิม ในขณะนั้นมะละกาได้ครอบครองปัตตานีอยู่จึงมีคำกล่าวกันว่า ปัตตานีเปลี่ยนไปนับถือศาสนาอิสลามเพื่อโอนอ่อนผ่อนตามมะละกา แต่หลักฐานสำคัญจากภายในท้องถิ่นเองคือ ฮิกายัต ปัตตานี (Hikayat Patani) ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนหันมานับถือศาสนาอิสลามของชาวปัตตานี โดยเล่าเกี่ยวกับการนับถือศาสนาอิสลามของกษัตริย์พญาตุนักพา (Phaya Tu Nakpa) หรือพญาอินทรี เพราะพระองค์เกิดประจวบเป็นโรคผิวหนังจึงต้องให้หมอชาวปาไซช่วยรักษา โดยแลกกับคำมั่นสัญญาว่าจะเปลี่ยนศาสนา³⁸ เรื่องการรับอิสลามของกษัตริย์ทำให้เห็นว่าในเมืองปัตตานีได้มีชุมชนชาวมุสลิมอยู่ก่อนแล้ว โดยเป็นชุมชนของชาวปาไซ

อย่างไรก็ตามมีความเชื่อกันว่า ปัตตานีมีผู้เข้ารับนับถือศาสนาอิสลามก่อนที่กษัตริย์จะยอมรับนับถือศาสนาอิสลาม กล่าวคือแม้ว่า “กษัตริย์ไม่เชื่อในอิสลามแต่พ่อค้าเป็นมุสลิม”³⁹ ซึ่งก็อาจจะสอดคล้องกับข้อมูลในหนังสือประวัติศาสตร์กัณฑ์ต้นที่ระบุว่า ใน พ.ศ. 1693 มีคนจากปัตตานีไปเผยแพร่ศาสนาอิสลามที่นั่น ซึ่งแสดงว่าศาสนาอิสลามเข้าสู่ปัตตานีเป็นเวลานานกว่า 300 ปีแล้ว ก่อนที่กษัตริย์ปัตตานีจะหันไปนับถือศาสนาอิสลาม⁴⁰

³⁷ จรัญ มะลูลีม, ไทยกับโลกมุสลิม: การศึกษาเฉพาะกรณีชาวไทยมุสลิม (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), หน้า 5. และครองชัย หัตถา, ปัตตานี: การค้าและการเมืองการปกครองในอดีต, หน้า 56-57.

³⁸ A. Teeuw and David K. Wyatt, Hikayat Patani: The Story of Patani. (The Hague: Martinus Nijhoff, 1970), pp. 148-152.

³⁹ อ. บางนรา, ปัตตานี: อดีต-ปัจจุบัน, หน้า 14., อ. ลอสมานและอารีฟิน บินจิ, ลังกาสุกะ ปาตานี ดารุสสลาม, หน้า 42. และอับดุลลอฮ์ ลอสมาน, “อิสลามเข้าปัตตานีอย่างไร” อัล-ญิฮาด 208-209 (มีนาคม-เมษายน 2533): 48.

⁴⁰ เสาวนีย์ จิตต์หมวด, กลุ่มชาติพันธุ์: ชาวไทยมุสลิม (กรุงเทพฯ: กองทุนสง่ารัฐจิระอัมพร, 2531), หน้า 67. และครองชัย หัตถา, ปัตตานี: การค้าและการเมืองการปกครองในอดีต, หน้า 58.

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าเมื่อศาสนาอิสลามเข้ามาเผยแพร่ในปัตตานี ชาวมาเลย์ที่อาศัยอยู่ในปัตตานีได้รับนับถือศาสนาอิสลาม

ศาสนาอิสลามเป็นศาสนาที่มีบทกำหนดความเชื่อ บทบัญญัติต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับวิถีชีวิต โดยในพระคัมภีร์อัล-กุรอาน จะมีคำสอนเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ ศิลปศาสตร์ จริยศาสตร์ สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ นิติศาสตร์ และปรัชญา ซึ่งชาวมุสลิมสามารถนำมาประพฤติปฏิบัติ เพราะคำสอนในศาสนาอิสลามนี้จะครอบคลุมทั้งทางด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม การประกอบอาชีพ การบริโภคอาหาร การสมรส การหย่าร้าง การครองเรือน การแบ่งมรดก การเป็นหนี้สิน การศึกษา การทูต การสงคราม และกิจวัตรประจำวันของแต่ละบุคคล⁴¹ การแต่งกายของชาวมาเลย์มุสลิม ผู้ชายจะนุ่งโสร่ง สวมหมวก ผู้หญิงนุ่งผ้าปาเต๊ะคลุมศรีษะ และปกปิดส่วนต่าง ๆ ของร่างกายอย่างมิดชิด นอกจากนั้นยังมีการประกอบศาสนกิจ คือ การละหมาดซึ่งก็คือการกราบไหว้ การนมาสการพระผู้เป็นเจ้าของหรือพระอัลลอฮ์ โดยที่

“การละหมาดนั้นเปรียบเสมือนเสาของศาสนาอิสลาม เป็นแสงแห่งความศรัทธา และเป็นเจ้าแห่งการปฏิบัติศาสนกิจต่าง ๆ เพราะการละหมาดเป็นการป้องกันตนจากการกระทำชั่วต่าง ๆ ผู้ที่ประกอบพิธีละหมาดจะต้องชำระร่างกายให้สะอาด โดยการอาบน้ำละหมาด สวมใส่เครื่องนุ่งห่มที่สะอาด และต้องปฏิบัติในสถานที่ที่สะอาดด้วย”⁴²

ชาวมุสลิมจะทำการละหมาดวันละ 5 เวลา คือ

1. เวลาอรุรุ่ง (ก่อนพระอาทิตย์ขึ้น)	เรียกว่า ละหมาดซุห์
2. เวลากลางวัน	เรียกว่า ละหมาดดูอริฮ์

⁴¹ ประยูรศักดิ์ ขลายนเดชะ, มุสลิมในประเทศไทย (กรุงเทพฯ: โครงการหอสมุดกลางอิสลาม, 2539), หน้า 8., อิมรอน มะลูลีม, วิเคราะห์ความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลไทยกับมุสลิมในประเทศไทย: กรณีศึกษากลุ่มมุสลิมในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้ (กรุงเทพฯ: อิสลามิกอะเคเดมี, 2538), หน้า 86. และ “ประวัติศาสตร์ภาคใต้,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ 9: 4335.

⁴² โมห์หมัด อับดุลกาเดร์, ความเข้าใจเบื้องต้นเรื่องศาสนาอิสลามและชาวไทยมุสลิมใน 4 จังหวัดภาคใต้ (ม.ป.ท.: ม.ป.ป.), หน้า 15.

3. เวลาเย็น	เรียกว่า ละหมาดอะซัร
4. เวลาพลบค่ำ	เรียกว่า ละหมาดมักริบ
5. เวลากลางคืน	เรียกว่า ละหมาดอิชา

เวลาในการละหมาดตอนเช้าเริ่มตั้งแต่ประมาณ 4.45 น. กลางวันตั้งแต่ 12.30 น. เวลาเย็นตั้งแต่ 15.30 น. ค่ำตั้งแต่ 18.30 น. และกลางคืนตั้งแต่เวลา 19.30 น. ใช้เวลาครั้งละประมาณ 5-15 นาที

ชาวมุสลิมจะยึดมั่นในหลักศาสนาและมอบตนต่อพระผู้เป็นเจ้า ให้ความสำคัญชมชอบต่อบุคคลที่ปฏิบัติตนในกรอบของศาสนา ศาสนาอิสลามห้ามการบริโภคเนื้อสุกร สุนัข และสัตว์ที่ไม่เชือดตามหลักศาสนาอิสลาม รวมทั้งห้ามดื่มหรือเสพของมึนเมา เช่น เหล้า เบียร์ ฯลฯ ดังนั้นชาวมุสลิมจึงไม่มีการบริโภคสิ่งเหล่านี้⁴³

ชาวมุสลิมได้นำเอาคำสอนทางศาสนาอิสลามมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของตน แต่ขณะเดียวกันก็มีการผสมผสานกับจารีตประเพณีที่ยึดถือปฏิบัติกันมาก่อน⁴⁴ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ประเพณีที่ชาวมุสลิมในปัตตานียึดถือปฏิบัติแยกออกได้เป็น 2 ประเภทคือ

1. ประเภทที่เกี่ยวกับศาสนา เช่น การอ่านคัมภีร์อัล-กุรอาน การเรียนอักษรยาวี การทำละหมาด การถือศีลอด การแต่งกาย การแต่งงาน การเกิด และการตาย ฯลฯ
2. ประเพณีที่ไม่เกี่ยวกับศาสนา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการละเล่นพื้นเมืองทั่วไป เช่น มะโย่ง ร่องเง็ง สีละ วายังกอลิต ฯลฯ และประเพณีความเชื่อของชาวมุสลิมอีกบางกลุ่ม

⁴³ โมห์หมัด อับดุลกาเดร์, "ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวไทยที่นับถือศาสนาอิสลามในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้" อัล-ญิฮาด 180 (พฤศจิกายน 2527): 13.. มานิต จารงศ์. วัฒนธรรมและประเพณีของชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ยะลา: ศูนย์การศึกษาเกี่ยวกับภาคใต้, ม.ป.ป.), หน้า 83. และอิมรอน มะลุสลิ้ม, วิเคราะห์ความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลไทยกับมุสลิมในประเทศไทย: กรณีศึกษากลุ่มมุสลิมในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้, หน้า 26.

⁴⁴ "ประวัติศาสตร์ภาคใต้," สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ 9: 4335. และอิมรอน มะลุสลิ้ม, วิเคราะห์ความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลไทยกับมุสลิมในประเทศไทย: กรณีศึกษากลุ่มมุสลิมในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้, หน้า 86.

(ไม่ใช่เฉพาะชาวมุสลิมที่มีเชื้อสายจีนในปัตตานีเท่านั้น) ที่เชื่อในอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ของเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวจนต้องบนบานศาลกล่าวก่อนหน้าที่จะมีการขลิบสำหรับเด็กชายที่เข้าพิธีสูหนัด⁴⁵ หรือการที่ชาวมลายูมุสลิมโดยทั่วไปก็ยังมีประเพณีความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจลึกลับในทางไสยศาสตร์อยู่โดยทั่วไป⁴⁶

นอกจากชาวมลายูมุสลิมแล้ว ในเมืองปัตตานียังมีชาวมุสลิมเชื้อสายอื่นๆ ที่เข้ามาในปัตตานีอีกหลายกลุ่ม⁴⁷ กล่าวคือ สายที่มีบรรพบุรุษเป็นชาวอาหรับ สายที่มีบรรพบุรุษเป็นชาวอินเดีย สายที่มีบรรพบุรุษเป็นชาวเขมร สายที่มีบรรพบุรุษเป็นชาวจีน (หมายถึงชาวจีนที่มารับศาสนาอิสลามในปัตตานีเท่านั้น ไม่เกี่ยวกับชาวจีนมุสลิมที่อยู่ทางตอนใต้ของจีนแผ่นดินใหญ่) และสายที่มีบรรพบุรุษเป็นชาวอินโดนีเซีย อย่างไรก็ตาม กลุ่มชาวมุสลิมที่ใหญ่ที่สุดเป็นกลุ่มที่มีบรรพบุรุษเป็นชนชาติมลายู โดยมักจะตั้งถิ่นฐานในลักษณะการกระจุกตัวเป็นกลุ่มก้อน เกิดเป็นหมู่บ้าน เป็นชุมชนบริเวณฟากแม่น้ำต่างๆ กระจัดกระจายอยู่ทั่วไป ดังที่วิลเลียม คาเมอรอน (William Cameron) บันทึกไว้เมื่อ พ.ศ. 2424 ว่าในขณะนั้นมี “ชาวมลายู[มลายู] ซึ่งมีอยู่ 1 ใน 4...ตั้งบ้านเรือนเรียงรายริมฝั่งแม่น้ำ อยู่ห่างจากวังราชาประมาณ 1 ไมล์ แต่ละหลังมีระยะห่างพอประมาณ และเกือบทั้งหมดจะสร้างรั้วติดต่อกันไปยาวเหยียด”⁴⁸ และเหนืออื่นใดในการตั้งชุมชนมุสลิมขึ้นมาในที่ใดนั้น ก็จะมีการสร้างมัสยิดขึ้นเป็นศูนย์กลางของคนในชุมชนเพื่อประกอบพิธีทางศาสนาและให้ความรู้ทางศาสนา เนื่องจาก

“มัสยิด เป็นสถานที่สำคัญของชาวมุสลิมในการประกอบศาสนกิจ ให้การศึกษาและความรู้ทางศาสนา เป็นศาลในการตัดสินปัญหา เป็นที่พักของผู้เดินทาง

⁴⁵ ผู้ให้ข้อมูลไม่ต้องการเปิดเผยชื่อ และยังคงบอกว่าชาวมลายูมุสลิมแม้จะประพดปฏิบัติความเชื่อเช่นนี้ก็จะไม่บอกโดยเปิดเผย และย้ำว่าเป็นสิ่งที่ทำกันโดยทั่วไป อย่างไรก็ตาม ชาวมุสลิมที่มีเชื้อสายจีนก็จะบอกว่าประเพณีความเชื่ออันนี้ยึดถือปฏิบัติกันเฉพาะในกลุ่มชาวมุสลิมที่มีเชื้อสายจีนเท่านั้น ชาวมลายูมุสลิมไม่ได้ยึดถือปฏิบัติด้วยเลย

⁴⁶ ข้อมูลนี้ได้ทั้งจากการสัมภาษณ์ทั่วไปของผู้วิจัยในภาคสนาม แต่ดูเหมือนว่าชาวมลายูมุสลิมทุกคนไม่ต้องการให้ประกาศความเชื่อเช่นนั้นโดยเปิดเผย

⁴⁷ พีรยศ ราฮิมมูลา, “ชาวไทยมุสลิมในประเทศไทย,” แก้วสน 1 (พฤศจิกายน 2522-กุมภาพันธ์ 2523): 44-47. และอิมรอน มะลูลีม, วิเคราะห์ความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลไทยกับมุสลิมในประเทศไทย: กรณีศึกษา กลุ่มมุสลิมในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้, หน้า 5-6.

⁴⁸ ครองชัย หนัดตา, ปัตตานี: การค้าและการเมืองการปกครองในอดีต, หน้า 178.

และผู้ต้องการความช่วยเหลือ เป็นศูนย์กลางการเผยแพร่ศาสนาอิสลาม รวมทั้งเป็นที่พบปะของคนในชุมชน ฯลฯ⁴⁹

ชาวมาเลย์มุสลิมมักจะประกอบอาชีพทางการเกษตร คือ การทำไร่ ทำนา และการประมงเพื่อเลี้ยงชีพ มีการผลิตสิ่งของบริโภคและอุปโภคภายในครัวเรือนของตน เช่น การเลี้ยงสัตว์ ทำสวนครัว ทอผ้า ทำเครื่องจักสาน เครื่องทองเหลือง และเครื่องถม ฯลฯ⁵⁰ นอกจากนั้นยังมีการจับสัตว์ป่า และหาของป่า เพื่อนำไปแลกเปลี่ยนกันระหว่างญาติพี่น้อง และคนในชุมชน เมื่อครัวเรือนของตนไม่สามารถผลิตสิ่งของต่าง ๆ เหล่านั้นได้ เช่น นำข้าว มะพร้าว ของป่า ไปแลกกับ ปลา เกลือ และกะปิ จะเห็นได้ว่าลักษณะทางเศรษฐกิจของชุมชนชาวมาเลย์มุสลิมจะเป็นแบบพึ่งพาตนเองเป็นส่วนใหญ่ และจำกัดตัวอยู่ภายในชุมชนเท่านั้น

การเข้ามาของชาวจีนและการเกิดชุมชนชาวจีนในปัตตานี

การเป็นเมืองท่าทางการค้าของปัตตานี ความเจริญรุ่งเรืองทางการค้า ทำให้ชาวจีนซึ่งเป็นที่ยอมรับกันว่า มีความสามารถทางการค้าขาย อพยพเข้ามาอยู่ในปัตตานีเป็นจำนวนมาก จากเอกสารและบันทึกของจีนชี้ให้เห็นว่า มีชาวจีนจำนวนมากเข้ามาทำการค้าและตั้งถิ่นฐานในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตั้งแต่ก่อน พ.ศ. 400 เอกสารบางชิ้นกล่าวว่า ชาวจีนได้เดินทางเข้ามาตั้งแต่ช่วงสมัยวัฒนธรรมดองซอน (Dong-Son Period) คือประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ 3⁵¹ แหลมมลาญเองเป็นดินแดนแห่งแรกที่ชาวจีนและชาวต่างชาติอื่นๆ เดินทางเข้ามาค้าขายเป็นจำนวนมาก โดยทุกๆ ปีจะมีขบวนเรือสำเภาจากจีนแวะเข้ามาจอดพักตามเมืองท่า และที่ตั้งต่างๆ ทางฝั่งทะเลตะวันออกของแหลมมลาญเป็นประจำ เช่น นครศรีธรรมราช ปัตตานี สงขลา ตรัง ชุมพร และตะกั่วป่า⁵²

⁴⁹ เสาวนีย์ จิตต์หมวด, "หน้าที่ของมัชยิตต่อสังคมมุสลิมในภาคกลาง" (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527).

⁵⁰ "ประวัติศาสตร์ภาคใต้," สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ 9: 4332.

⁵¹ ครองชัย หัตถา, "ลังกาสุกะ: เมืองท่าบนเส้นทางการค้าแห่งเอเชียและอุอรยธรรมในสมัยพุทธศตวรรษที่ 7-21," ใน ประวัติศาสตร์ปัตตานี อาณาจักร 2000 ปี ลังกาสูกะ, หน้า 39.

⁵² สืบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย ค.ศ.1282-1853 (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2525), หน้า 80.

ชาวจีนที่เข้ามาอยู่ในปัตตานีส่วนใหญ่จะเป็นพวกชาวจีนฮกเกี้ยน (Fukienese) ซึ่งอาศัยอยู่ทางตอนใต้ของประเทศจีน โดยเฉพาะบริเวณฝั่งตะวันออกเฉียงใต้⁵³ โดยมีเมืองไห่หมิงเป็นศูนย์กลางและเป็นเมืองท่าที่สำคัญ ทำให้ชาวจีนพวกนี้มีความชำนาญในการเดินเรือ เพราะได้เดินทางค้าขายในบริเวณแถบนี้เสมอๆ จึงคุ้นเคยกับเส้นทางในบริเวณนี้ การเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวจีนมีจุดประสงค์หลักเพื่อทำการค้า ดังนั้นชาวจีนจึงมักตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณย่านการค้า โดยที่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 - 23 เมืองปัตตานีประกอบด้วยชุมชนใหญ่ 2 แห่งคือ

1. บริเวณเขตพระราชวังที่กรือเซะ
2. บริเวณย่านการค้าและชุมชนที่บานา

ทางด้านตะวันออกเฉียงใต้ของพระราชวังกรือเซะ เป็นที่ตั้งของชุมชนชาวจีนขนาดใหญ่ หรือที่เรียกกันว่าไชน่าทาวน์ (China Town) การที่เรียกเป็นไชน่าทาวน์นั้น เพราะมีคนจีนอาศัยอยู่มาก โดยเฉพาะในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 นั้น การค้ากับจีนเจริญรุ่งเรืองมาก เนื่องจากปัญหาความแห้งแล้งในจีนทำให้จักรพรรดิจีนยอมเปิดประเทศค้าขาย โดยเฉพาะข้าวเป็นที่ต้องการของจีนมาก ปัตตานีจึงได้ติดต่อกับจีนในการค้าข้าว

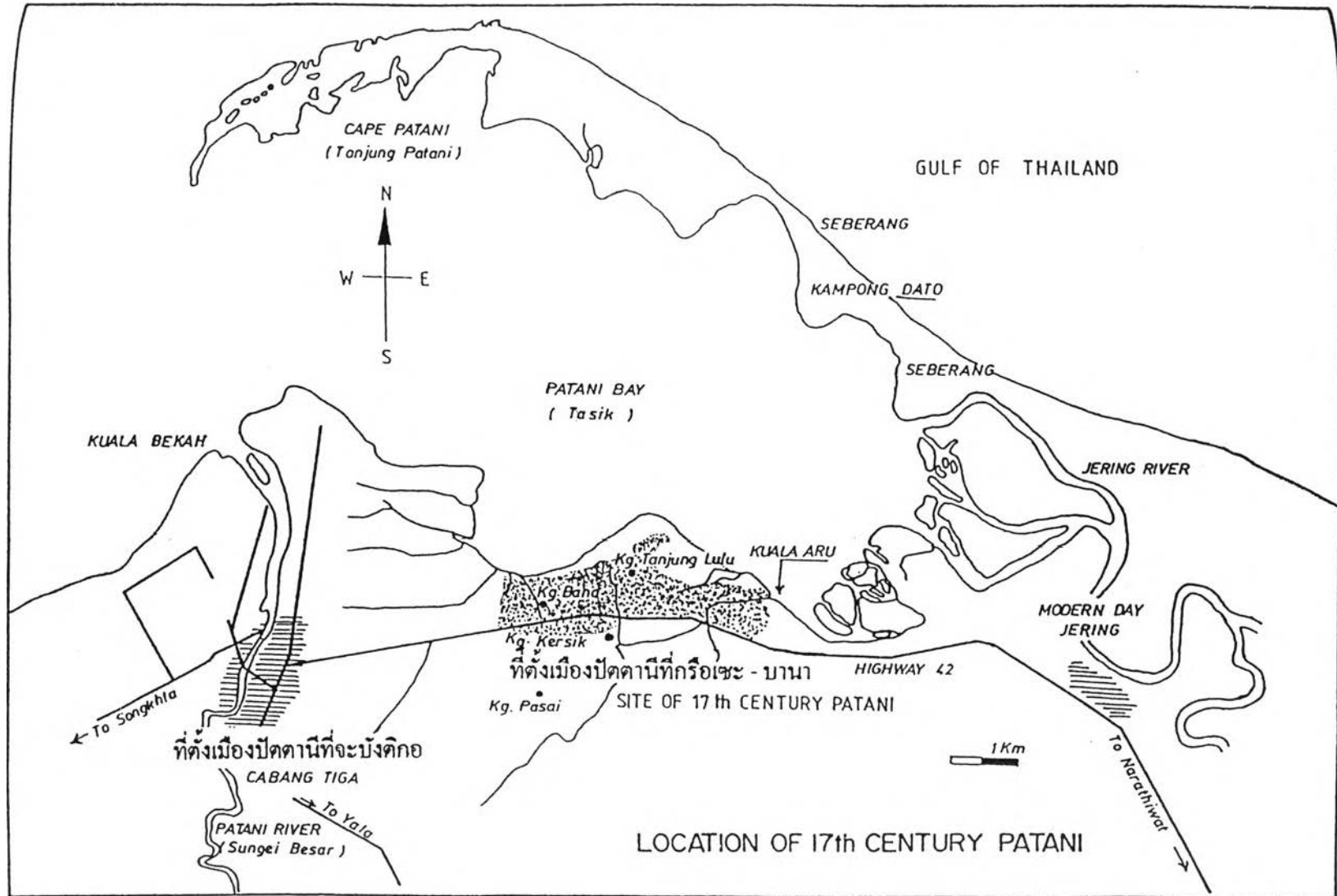
ชาวจีนจะอยู่อาศัยบริเวณย่านการค้าและชุมชนที่บานา เพราะเป็นย่านธุรกิจ มีพ่อค้าชาวต่างประเทศอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น ชาวญี่ปุ่น อินเดีย อาหรับ เปอร์เซีย และชาวยุโรป บานาสมัยนั้นเป็นตลาดการค้ากับนานาชาติ และเป็นศูนย์รวมกิจกรรมต่างๆ ของเมืองปัตตานี⁵⁴

หลักฐานบางชิ้นในสมัยหลังที่กล่าวถึงคนจีนในปัตตานี เช่น บันทึกของเฟอร์เนา เมนเดส ปินโต (Fernao Mendes Pinto) พ่อค้าชาวโปรตุเกสที่เข้ามาค้าขายในเมืองปัตตานีเมื่อ พ.ศ. 2081 อ้างว่า “ในขณะที่ข้าพเจ้าเดินทางมาถึงเมืองปัตตานี ได้พบชาวโปรตุเกสประมาณ 300 คน อาศัยอยู่ในเมืองนี้ นอกจากนั้นยังมีชาวตะวันออกอันได้แก่ ชาวสยาม จีน และญี่ปุ่น”⁵⁵

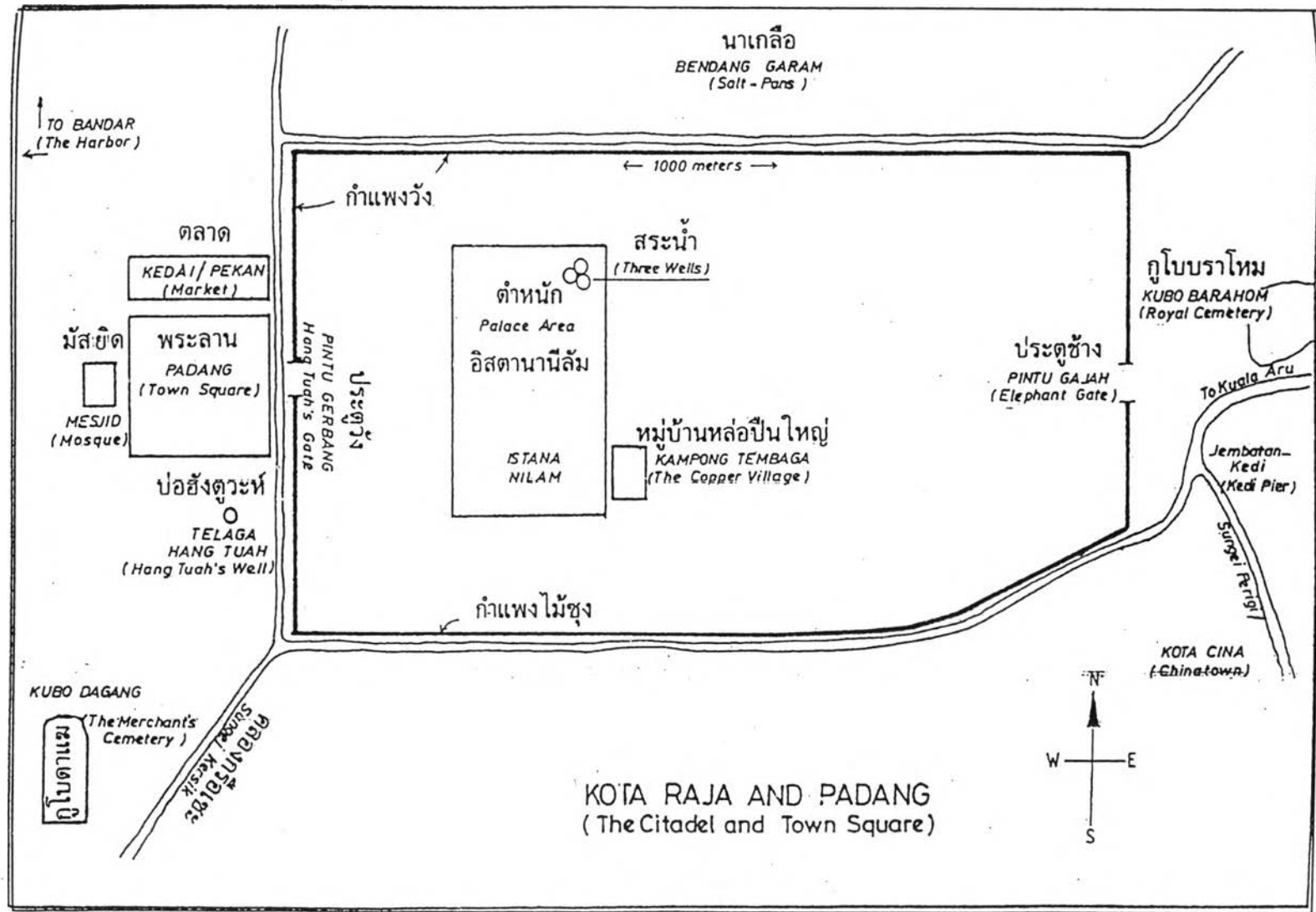
⁵³ ขจัดภัย บุรุษพัฒน์, ชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2520), หน้า 13.

⁵⁴ ครองชัย หัตถา, ปัตตานี: การค้าและการเมืองการปกครองในอดีต, หน้า 197.

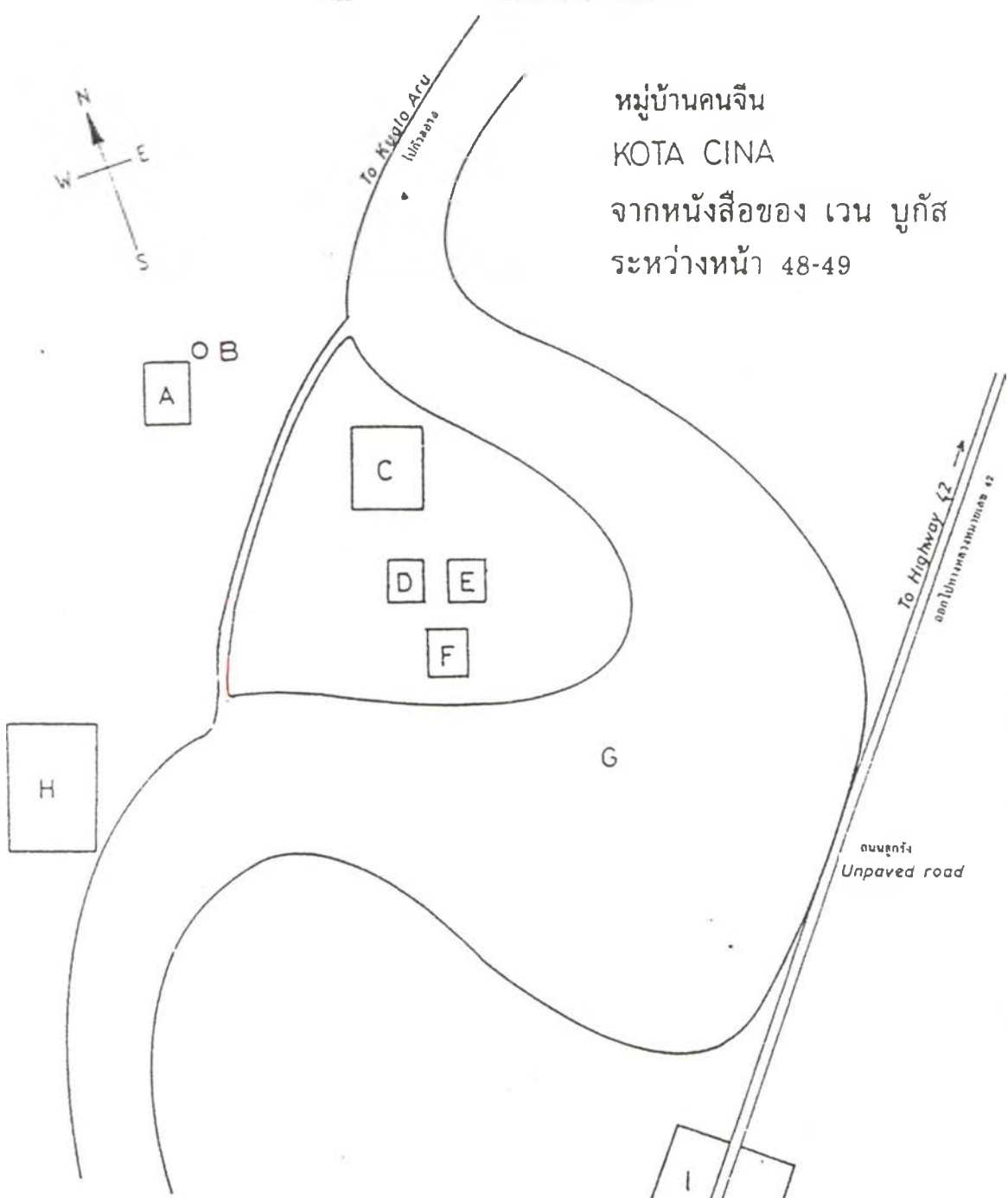
⁵⁵ “จีน: ผู้คนและวัฒนธรรมในภาคใต้,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ 4(2542): 1688 .

แผนที่แสดงที่ตั้งของเมืองปัตตานีที่กรือเซะ-บานา ในพุทธศตวรรษที่ 21-23 (Bougas, 1988 : 8)

แผนผังแสดงบริเวณวังปัดตานีและสถานที่สำคัญในพุทธศตวรรษที่ 21-23 (Bougas, 1988:10)

หมู่บ้านคนจีน
KOTA CINA

จากหนังสือของ เวน บุ๊กส์
ระหว่างหน้า 48-49

KEY :

- A : Kedai Cina (ตลาดจีน)
- B : Telaga Cina บึงจีน
- C : Chinese Settlements หมู่บ้านคนจีน
- D, E, F - Kilns เตาขี้ผึ้ง
- G : Pekalang Besar (the harbor) ท่าเรือ
- N : Kg. Pangkalang Besar (lama) หมู่บ้านกานตบือซาร์ (เดิม)
- I : Kg. Pangkalang Besar (baru) หมู่บ้านกานตบือซาร์ (ใหม่)

ในหนังสือ Purchashis Pilgrimage เขียนโดยชาวอังกฤษที่เข้ามาที่ปัตตานีในพ.ศ. 2160 ได้บรรยายถึงสภาพบ้านเมืองและพลเมืองของปัตตานี ตอนหนึ่งกล่าวถึงชาวจีนในเมืองปัตตานีว่า “...ปัตตานีเป็นนครหนึ่งอยู่ทางตอนใต้ของสยาม อาคารบ้านเรือนเป็นไม้และแฝก แต่เป็นงานที่สร้างขึ้นด้วยฝีมืออย่างมีศิลป์ มีสุเหร่าหลายแห่ง มีชาวจีนมากกว่าชาวพื้นเมือง พลเมืองมีภาษาใช้กัน 3 ภาษา คือ ภาษามลายู ภาษาไทย และภาษาจีน ชาวจีนสร้างศาลเจ้า ชาวไทยสร้างพระพุทธรูป...”⁵⁶

ในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ประมาณรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีชาวจีนอพยพเข้ามาเป็นจำนวนมาก โดยมีการตั้งถิ่นฐานทางด้านตะวันออกของแม่น้ำปัตตานี คือตั้งแต่บริเวณหัวถนนปัตตานีภิรมย์ถึงถนนอาเนาะรู เรียกว่า “หัวตลาด” หรือ “ตลาดจีน”⁵⁷ เป็นแหล่งประกอบธุรกิจการค้าที่สำคัญของปัตตานี ทำให้มีการปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่อย่างหนาแน่น ซึ่งต่อมาบริเวณนี้ได้เป็นที่ตั้งของตัวเมืองปัตตานี ที่ย้ายมาจากกรือเซะ-บานาในพ.ศ. 2388 จนกระทั่งพ.ศ. 2440 ศูนย์การปกครองเมืองสมัยที่เป็นกองบัญชาการเมืองปกครองบริเวณเจ็ดหัวเมืองชายแดนภาคใต้ได้ย้ายมาตั้งอยู่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปัตตานี(ปัจจุบันเป็นบริเวณที่ตั้งของศาลากลางจังหวัด) ปัจจุบันเมืองปัตตานีจึงมีขอบเขตอยู่ทั้งสองฝั่งของแม่น้ำปัตตานี คือ บริเวณตำบลสะบารัง ตำบลอาเนาะรู และตำบลจะบังติกอ⁵⁸

ในสมัยนี้เองได้มีการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวจีนต้นตระกูลคณานุรักษ์ ซึ่งเป็นตระกูลที่สำคัญในปัตตานีและมีบทบาทเกี่ยวข้องกับการสร้างศาลเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว คือตันปุย มีภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่ตำบลเจ็ยแม๋ จังหวัดเจียงจิ่ว ในมณฑลฮกเกี้ยน ได้ย้ายครอบครัวและนำชาวจีนกลุ่มหนึ่งเดินทางโดยเรือสำเภามาจากเมืองจีน มาขึ้นฝั่งที่เมืองสงขลา ขณะนั้นเจ้าเมืองสงขลาเป็นชาวจีนชื่อเทียนเส็ง (เทียนเส็ง ณ สงขลา) ตันปุยและพวกจึงได้พักอาศัยอยู่กับพระยาสงขลา ต่อมาที่เมืองปัตตานีมีความขัดแย้งระหว่างหัวเมืองภายในเกิดขึ้น กล่าวคือเมืองยะหริ่งถูกพระยาตานี (ตวน สุธลง)ร่วมมือกับพระยาหนองจิก (ตวน กะจิก) พระยายะลาและพระยาระแงะ รวม 4

⁵⁶ อนันต์ วัฒนานิก, ประวัติเมืองลังกาสุกะ-เมืองปัตตานี (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มิตรสยาม, 2531), หน้า 154.

⁵⁷ วสันต์ ชีวะสารณ์, สถาปัตยกรรมจีนในเมืองปัตตานี (ปัตตานี: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, 2529), หน้า 33.

⁵⁸ กองวิจัยสำนักผังเมือง, รายงานวิจัยเมืองปัตตานี (กันยายน 2523), หน้า 48.

เมือง ยกกำลังเข้าโจมตีจนทำให้พระยาพะหริ่งต้องหนีไปยังเมืองสงขลา ทางกรุงเทพฯร่วมกับเมืองสงขลาจึงยกกำลังเข้ามาปราบปัตตานี ต้นปุยและพรรคพวกชาวจีนอาสาความช่วยเหลือด้วยจนได้รับชัยชนะ พระยาสงขลาจึงขอโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ต้นปุยเป็นหลวงสำเร็จกิจการจางวาง ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา เมื่อเสร็จจากการรบต้นปุยเห็นว่าเมืองปัตตานีบริเวณ “หัวตลาด” มีชัยภูมิที่ดีเหมาะสมกับการทำมาหากินทางค้าขายเพราะใกล้ริมแม่น้ำและทะเล จึงได้ขออนุญาตต่อพระยาสงขลา ขอตั้งรกรากอยู่ที่ปัตตานีและจะได้ช่วยดูแลป้องกันเมือง และจะได้ช่วยไกลเกลี่ยระหว่างเจ้าเมืองคนไทยกับเจ้าเมืองคนมาเลย์ เมื่อได้รับความเห็นชอบจึงมีประกาศแต่งตั้งให้หลวงสำเร็จกิจการจางวางเป็นนายกองหัวหน้าคณะคนจีน ทำการเก็บส่วยภาษีอากร รันฝืนและการพนันส่งให้เจ้าเมืองสงขลา เพราะขณะนั้นปัตตานีขึ้นอยู่กับสงขลา และเจ้าเมืองสงขลาได้ประกาศยกที่ดินที่หัวตลาดทั้งหมดให้แก่ต้นปุยและพรรคพวกชาวจีนทำมาหากินเลี้ยงชีพสืบต่อมาจนถึงรุ่นลูกหลานเหลนในขณะนี้⁵⁹

จะเห็นได้ว่าชาวจีนได้ผูกสัมพันธ์กับผู้มีอำนาจและได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของระบบราชการ โดยทำงานให้กับรัฐในด้านของการเก็บภาษีอากรตั้งแต่อดีตเป็นต้นมา

เรื่องราวของชาวจีนได้ปรากฏในหลักฐานหลังจากนั้นคืองานบันทึกของ วิลเลียม คาเมอรอน ซึ่งเดินทางมาที่ปัตตานีใน พ.ศ. 2424 และได้เขียนบันทึกเกี่ยวกับคนจีนในปัตตานีไว้ดังนี้

“ประชากรในเมืองปัตตานี มีทั้งชาวมลายู ชาวจีน และชาวสยาม ข้าพเจ้ากะอย่างคร่าวๆ น่าจะประมาณ 3,000-4,000 คน แต่จนกระทั่งถึงเวลาที่ข้าพเจ้าเดินทางออกจากปัตตานีเมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2424 (ค.ศ. 1881) ก็ยังไม่มี การสำรวจสำมะโนประชากร และไม่มีเจ้าหน้าที่คนใดที่จะให้ข้อมูลในเรื่องนี้ได้ อย่างไรก็ตามในภาพรวมแล้วมีชาวมลายูมากกว่า ส่วนในเมืองมีชาวจีนและชาวมลายูอย่างละประมาณ 1 ใน 4 โดยในส่วนของชาวจีนนั้นมีกลุ่มหลักเป็นกลุ่มพวกกุลีแบกหามสินค้า ตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ที่มุมด้านขวาของแม่น้ำ ซึ่งมีประตูใหญ่ทำด้วยอิฐหรือหินและฉาบด้วยปูนปิดอยู่ ประตูนี้สามารถเปิดจากฝั่งแม่น้ำ เข้ามายังถนนและบ้านต่างๆ ได้ ซึ่ง

⁵⁹ ครองชัย หัตถดา, ปัตตานี: การค้าและการเมืองการปกครองในอดีต, หน้า 228. และมัลลิกา คณานุรักษ์, “บทกล่อมเด็กไทยมุสลิม จังหวัดปัตตานีที่เกี่ยวกับชาวจีน,” ศิลปวัฒนธรรม 6 (ธันวาคม 2529): 45.

อาคารเหล่านี้ได้รับการก่อสร้างอย่างดี และใช้วัสดุเหมือนๆ กัน ประโยชน์ใช้สอยของอาคารนั้นเป็นทั้งร้านค้าและที่พักอาศัยไปในตัว⁶⁰

ส่วนเจมส์ ฟิตซรอย แมคคาร์ที (James Fitzroy McCarthy) ได้บันทึกไว้ใน พ.ศ. 2426 หลังจากนั้นเพียง 2 ปี ว่า

“เราเดินเรือต่อจากสงขลาไปปัตตานี เรือทอดสมอห่างฝั่งแล้วใช้เรือแคนูท้องแบน พายขึ้นไปตามลำน้ำปัตตานี ถึงบริเวณเมืองที่มีคนจีนอยู่มาก มีบ้านเรือนหลายหลังปลูกรวมกันเป็นกลุ่มอยู่ในกำแพงอิฐสูง เวดล้อมบริเวณกว้างประมาณ 200 ฟุต และยาวประมาณ 600 ฟุต วังของราชาอยู่เหนือขึ้นไปตามลำน้ำประมาณ ไมล์ครึ่ง มีบริเวณกว้างอยู่แห่งหนึ่งเป็นที่ปลูกข้าวมาก่อน แต่ตอนที่ผ่านเห็นฝูงสัตว์เลี้ยงทะเล็มหญ้าอยู่เป็นจำนวนมาก กิจการค้าขายทั้งหมดอยู่ในมือของคนจีน สินค้าหลักได้แก่ ตะกั่ว ดีบุก งาช้าง หนังสัตว์ และยาง”⁶¹

จากเอกสารและบันทึกของชาวต่างชาติ จะเห็นว่าในรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์มีชาวจีนจำนวนมากตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองปัตตานี โดยที่ชาวจีนดังกล่าวมักประกอบอาชีพค้าขายเป็นสำคัญ นอกจากนั้นก็ยังมีอาชีพกุลี ช่างไม้ ช่างก่อสร้าง ช่างศิลป์ ช่างทำอิฐ ช่างทำเครื่องปั้นดินเผา และกัปตันจีน โดยที่กัปตันชาวจีนจะดูแลด้านการค้าและการเดินเรือ รวมทั้งเป็นหัวหน้าด้านการเดินเรือ นอกจากนั้นก็เป็นผู้จัดเก็บภาษีศุลกากร จัดเก็บภาษีอากรชั้นใน และยังเป็นผู้พิพากษาดัดสินคดีเกี่ยวกับกรณีทะเลาะวิวาทในหมู่ชาวจีนอีกด้วย

อาจกล่าวได้ว่าคนจีนทุกคนมีวัฒนธรรมพาณิชย์กรรมอยู่ในนิสัย แม้ส่วนใหญ่จะเริ่มต้นจากอาชีพกรรมกร แต่เมื่อมีโอกาสทางการค้าก็จะเริ่มทำการค้าทันที ระยะเวลาจะเป็นการขายของชำ เร่ซื้อ เร่ขาย แล้วค่อยขยายวิธีการและสินค้าให้มากขึ้น จนกระทั่งเป็นเจ้าของกิจการต่างๆ เช่น การทำเหมืองแร่ การค้าข้าว การทำกิจการโรงสี การเดินเรือ การทำป่าไม้ กิจการ

⁶⁰ เรื่องเดียวกัน , หน้า 178.

⁶¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า179.

ธนาคาร ฯลฯ⁶² จะเห็นได้ว่าการค้าเป็นหนทางของการขยายและเปลี่ยนฐานะของชาวจีน จากผู้เข้ามาอาศัยทำมาหากินเป็นผู้ควบคุมเศรษฐกิจที่สำคัญในเวลาต่อมา

การค้าของชาวจีนทำให้เกิดตลาด เมืองธุรกิจ โรงเลื่อย โรงน้ำแข็ง โรงไฟฟ้า เกิดการจัดการเดินเรือและรถประจำทางเพื่อรับส่งสินค้าและผู้โดยสาร⁶³ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นสิ่งที่จำเป็นต่อการอุปโภคบริโภค และอำนวยความสะดวกแก่คนในชุมชนอีกด้วย

ในหนังสือ ชีวิวัฒน์ พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ได้กล่าวถึง การอยู่อาศัยของคนจีนในช่วงเดียวกัน (พ.ศ. 2427) ว่า

“ตัวเมืองตั้งลำน้ำฝั่งตะวันออก มีตึกกับต้นจันทน์อยู่ริมน้ำหลังหนึ่ง เป็นตึกจีน 2 ชั้น หันหน้าไปทางตะวันออกและมีบ้านโรงเรือนหลังคาจากสาकु ผาขัดแตะด้วยไม้บง อยู่ตามริมน้ำประมาณ 50 หลังคาเรือน หน้าตึกกับต้นจันทน์ริมน้ำมีถนนสัก 2 เส้น มีตลาดขายผ้าแซก และร้านผลไม้ 4-5 ร้าน ที่ปลายถนนด้านเหนือมีตึกใหม่ของกับต้นจันทน์เป็นเรือนจีน 2 ชั้น 3 หลังแปด หลังหนึ่งชื่อประมาณ 10 คอก มีเฉลียงหน้าหลัง มีประตูใหญ่สกัดที่มุมบ้าน เดินเข้าประตูไปเป็นถนนกว้างประมาณ 4 วา สองฟากถนนมีตึกจีนชั้นเดียว ตั้งค้าขายสินค้ารายเรียงสลับกับโรงจาก ตลอดไปตามถนนประมาณ 3 เส้น ฟากถนนด้านเหนือที่สุดมีศาลเทพารักษ์จีนชื่อว่า ปุนเก้าก้ง เป็นตึกแก่งจีนใหญ่ ในจังหวัดท้องตลาด ในประตุนี้เรียกว่า ท้องตลาดจีน⁶⁴ และ “ที่ปากอ่าวเมืองตานี แหลมริมฝั่งข้างตะวันออก มีโรงเรือนจากราชฎารประมาณ 50 หลัง คนประมาณ 200 คน ถัดไปอีกหน่อยหนึ่งข้างฝั่งตะวันตกมีโรงเรือนอีกหมู่หนึ่งประมาณ 80 หลัง หมู่บ้านรายทาง โรงเรือนตลาดถนนขึ้นกับบ้านเจ้าเมืองประมาณ 200 หลัง คนประมาณ 1,000 คน หมู่บ้านตามลำน้ำและตามสวนที่รายไปในอาณาเขตเมืองตานี รวมโรงเรือนบ้านราชฎารในเมืองตานี จะเป็น

⁶² “จีน: ผู้คนและวัฒนธรรมในภาคใต้,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ 4(2542): 1686 .

⁶³ เรื่องเดียวกัน, หน้า1702.

⁶⁴ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช, ชีวิวัฒน์ (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504), หน้า 82-83.

ประมาณ 3,000 หลัง เป็นคนประมาณ 20,000 คนเศษ ถ้าคิดแบ่งคนเป็นชาติ จะเป็นแขกประมาณสองหมื่นเศษ จีนประมาณหกร้อยคน ไทยประมาณ 200 คน”⁶⁵

ชาวจีนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในปัตตานีมักอยู่รวมกันเป็นชุมชน เมื่อมีจำนวนชาวจีนมากขึ้น จึงมีการขยายชุมชนออกไปจากชุมชนเล็กๆ บริเวณตลาดจนกลายเป็นชุมชนใหญ่กระจายอยู่ทั่วไป ในเขตอำเภอเมือง การที่ชาวจีนอยู่รวมกลุ่มกันเป็นชุมชนนั้นเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในบริเวณที่อยู่อาศัยของชาวจีน มักจะมีศาลเจ้าซึ่งเป็นศาสนสถานของชาวจีนตั้งอยู่ในชุมชน เพื่อให้ประกอบพิธีกรรมต่างๆ ตามความเชื่อของตน แม้ว่าชาวจีนในปัตตานีจะนับถือศาสนาพุทธ แต่ได้มีการผสมผสานความเชื่อของลัทธิขงจื้อ ลัทธิเต๋า การนับถือเจ้า และการบูชาบรรพบุรุษ ทำให้มีการประกอบพิธีเช่นไหว้ เพราะชาวจีนเชื่อว่า การที่ชุมชนจีนสามารถอยู่อย่างสงบ มีความสุข เพราะได้รับบุญญาภิบาลและความคุ้มครองจากเจ้าพ่อหรือเจ้าแม่ที่สถิตอยู่ ณ ชุมชนแห่งนั้น “เจ้า” ส่วนใหญ่ในชาติก่อนเคยเป็นมนุษย์มาแล้ว แต่ด้วยเดชแห่งธรรมานุภาพ ซึ่งสร้างสมไว้ได้แก่ความกตัญญู-กตเวทิต เมตตา กรุณา จึงทำให้ประชาชนเลื่อมใส และเคารพนับถือ จัดสร้างรูปเป็นตัวแทนร่างจริง ซึ่งถึงแก่กรรมไปนานแล้ว และสร้างศาลให้สถิตอยู่⁶⁶ ดังนั้นชาวจีนจึงมีการไหว้เทพเจ้าเกือบทุกเทศกาล

ชาวจีนยังให้ความสำคัญต่อการบูชาบรรพบุรุษ เพราะคนจีนเชื่อว่าบรรพบุรุษของตนมีบทบาทสำคัญในการคุ้มครอง และอำนวยความสะดวกแก่ตน นอกจากนั้นชาวจีนยังมีทัศนคติที่ว่าคนจีนต้องจงรักภักดีต่อผู้อาวุโสในครอบครัว ให้ความเคารพ เมื่อผู้อาวุโสยังมีชีวิต แม้เมื่อผู้อาวุโสตายไป ก็ยังคงต้องให้ความเคารพอยู่ เพราะสังคมของชาวจีนจะให้ความสำคัญแก่ระบบครอบครัว ซึ่งจะมีอิทธิพลต่อชาวจีนมากกว่ารัฐหรือศาสนา ครอบครัวจะเป็นส่วนสำคัญในการดำเนินชีวิต เศรษฐกิจ ความปลอดภัย การศึกษา การติดต่อทางสังคมและการพักผ่อน การบูชาบรรพบุรุษทำให้ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวเป็นไปด้วยดี กลุ่มเครือญาติของจีนมีขอบเขตกว้างขวางมาก มีการนับย้อนไปถึงห้าชั่วอายุคน ครอบครัวจีนจึงเป็นครอบครัวใหญ่ และระบบครอบครัวของจีนจึงเป็นระบบที่มีอำนาจการปกครองสูงต่ำลดหลั่นกันลงมา และเป็นระบบที่มีอำนาจมาก ฐานะของ

⁶⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 86-87.

⁶⁶ จิตต์ ทัศนประเสริฐ, “เสีย-ซึ่ง ประเพณีแสดงกตเวทิตาต่อเจ้า,” ข่าวพาณิชย์ (14 มกราคม 2531):

แต่ละบุคคลขึ้นอยู่กับตำแหน่งเมื่อตอนเกิดหรือตำแหน่งการแต่งงานในครอบครัว ชั้นแห่งความเป็นญาติพี่น้องถูกกำหนดขึ้นแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างกันในศักดิ์ของความเป็นผู้ใหญ่และผู้ น้อยอย่างเด่นชัด อำนาจเกิดตามเพศและอายุ อายุได้รับการเคารพนับถือว่าเป็นสิ่งที่ประเสริฐใน ตัวเอง และถือว่าเป็นแหล่งเกิดแห่งปัญญา บิดาผู้แก่เฒ่าเป็นศูนย์กลางแห่งอำนาจ ต้องให้ความ จงรักภักดี ความเชื่อฟังและการเคารพต่อหัวหน้าครอบครัว เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับทุกคน⁶⁷

การบูชาบรรพบุรุษมีความเกี่ยวข้องกับการเชื่อถือวิญญาณ มีการประกอบพิธีการต่างๆ เพื่อแสดงความเคารพต่อวิญญาณโดยทั่วๆ ไป คนจีนมักจะจัดบูชาไว้ที่ศาลเจ้าเล็กๆ ตามสถานที่ ต่างๆ เพื่อแสดงความเคารพให้วิญญาณพอใจ⁶⁸ และเชื่อในเรื่องสวรรค์ว่าเป็นที่สถิตของ วิญญาณบรรพบุรุษ เมื่อบรรพบุรุษตายไป มีการฝังร่างลงไปพร้อมกับสิ่งของและข้าทาสบริวาร ดวงวิญญาณของบรรพบุรุษยังคงอยู่ ดังนั้นลูกหลานจะต้องรับใช้บรรพบุรุษและเอาอกเอาใจด้วย การเช่นสรวง

การบูชาบรรพบุรุษ เป็นการแสดงความรู้สึกกระตือรือร้นของบรรพชนที่ล่วงลับไปแล้ว บรรพบุรุษที่ตายได้รับอาหาร เครื่องดื่มโดยการเช่นไหว้ของลูกหลาน เพราะคนจีนให้ความสำคัญ แก่คนตายเท่าคนเป็น การเคารพกราบไหว้คนตายก็กระทำเหมือนกับผู้นั้นยังมีชีวิตอยู่ ระลึกถึงบุญ คุณความดีที่ท่านทำไว้ขณะมีชีวิตอยู่ บรรดาบรรพบุรุษของชาวจีนนั้นจะเฝ้าดูลูกหลานและครอบ ครัวจากในหลุมฝังศพ จึงมีการสังเวชผู้ตายอยู่เสมอ เพื่อให้แน่ใจว่า วิญญาณเหล่านั้นจะได้เป็นสุข ในสมัยโบราณแม้แต่ครอบครัวที่จนที่สุด ก็มีศาลไ้วในบ้านเพราะเป็นการแสดงออกซึ่งความ กตัญญู

⁶⁷ วันทิพย์ สิ้นสูงสุด, จีน-เทศกาลและวันสำคัญ (กรุงเทพฯ: สายใจ, 2537), หน้า 170.

⁶⁸ ฟริน่า บรมฟีลด์, ความเชื่อชาวจีน (กรุงเทพฯ: นานมี, 2532), หน้า 35-37.